

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН,
БІЗНЕСУ ТА ТУРИЗМУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____Леся ПОБОЧЕНКО
«_____» _____ 2024р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Перспективи розвитку міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період»

Виконавець: Головань Владислав Дмитрович,
група МEB-401

(підпис виконавця)

Керівник: д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародних
економічних відносин, бізнесу
та туризму ФМВ НАУ
Румянцев Анатолій Павлович

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Прокоп'єва Аліна Анатоліївна

(підпис нормоконтролера)

Київ - 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин, бізнесу та туризму

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Леся ПОБОЧЕНКО

«__» _____ 2024р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Голованя Владислава Дмитровича

1. Тема роботи «Перспективи розвитку міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період» затверджена наказом ректора від «26» березня 2024 р. №441/ст.
2. Термін виконання роботи: з 13 травня 2024 року по 16 червня 2024 року.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання міжнародної економічної діяльності, статистичні дані Державної служби статистики України, Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства закордонних справ України, Національного банку України, ресурси мережі інтернет, щорічні звіти міжнародних організацій: Організації об'єднаних націй (ООН), Міжнародної організації міграції (МОМ), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Світового банку (СБ) та інші.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні основи дослідження міжнародної економічної співпраці, аналіз міжнародної економічної співпраці України в умовах війни, проблеми та перспективи розвитку економіки України у повоєнний період.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 9 таблиць та 15 рисунків.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 25 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.03.2024	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	15.03.2024	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи дослідження міжнародної економічної співпраці	06.05.2024 – 12.05.2024	Виконано
4.	Проаналізувати міжнародну економічну співпрацю України в умовах війни	13.05.2024 – 19.05.2024	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати проблеми та перспективи розвитку економіки України у повоєнний період	20.05.2024 – 26.05.2024	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.05.2024 – 30.05.2024	Виконано
7.	Оформити кваліфікаційну роботу та пройти перевірку на плагіат	31.05.2024	Виконано
8.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	01.06.2024	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	03.06.2024	Виконано
10.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	03.06.2024	Виконано

8. Дата видачі завдання: «15» березня 2024 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (підпис керівника)

Румянцев А.П.

(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання

_____ (підпис випускника)

Головань В.Д.

(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Перспективи розвитку міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період»: 99 сторінок, 9 таблиць, 15 рисунків, 93 літературних джерела.

Перелік ключових слів (словосполучень): МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ, ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ, МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ, ВІЙНА В УКРАЇНІ, ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.

Об'єкт дослідження: процеси та механізми міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період.

Предмет дослідження: теоретичні і практичні аспекти перспектив розвитку міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період.

Мета кваліфікаційної роботи: перспективи розвитку міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період.

Методи дослідження: загальні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, класифікація), теоретичні методи (системний аналіз), економіко-статистичні, графічні, порівняльних та експертних оцінок, порівняльного та факторного підходів та інші.

Отримані результати та їх новизна: в процесі дослідження було визначено проблеми та перспективи розвитку економіки України у повоєнний період; досліджено економічну співпрацю України в умовах війни; проаналізовано світовий досвід повоєнного відновлення економіки України.

Значущість виконаної роботи та висновки: подальше створення належних і достатніх умов для повоєнного відновлення економіки України, а також співробітництво України з міжнародними економічними організаціями в умовах війни, адаптація світового досвіду повоєнного відновлення економіки України тощо.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати для застосування при написанні звітів щодо перспективи розвитку міжнародної економічної співпраці України в контексті повоєнного відновлення та розвитку економіки України.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ.....	10
1.1. Поняття, сутність та форми міжнародної економічної співпраці.....	10
1.2. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України.....	17
1.3. Особливості регулювання міжнародної економічної діяльності України	27
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	35
2.1. Структура та динаміка зовнішньоекономічної діяльності України...	35
2.2. Співробітництво України з міжнародними економічними організаціями.....	50
2.3. Адаптація світового досвіду повоєнного відновлення економіки України	60
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	70
3.1. Відновлення України: шляхи та можливості фінансування.....	70
3.2. Перспективи повоєнного відновлення та розвитку економіки України	82
ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Війна на території України суттєво змінила економічний ландшафт країни, спричинивши значні втрати в усіх секторах економіки та призвівши до руйнування інфраструктури, втрати людських ресурсів та економічної нестабільності. Проте у повоєнний період постає унікальна можливість для відновлення і розвитку, зокрема через міжнародну економічну співпрацю.

Міжнародна економічна співпраця має величезний потенціал для сприяння економічному відродженню України. Це включає залучення іноземних інвестицій, участь у міжнародних програмах допомоги та розвитку, інтеграцію у глобальні ринки і зміцнення торгових зв'язків. Після завершення війни перед Україною відкривається перспектива реформування економіки на основі передових технологій та інновацій, що може забезпечити стійкий економічний ріст та покращення якості життя населення.

Повоєнна відбудова потребуватиме значних ресурсів і підтримки міжнародної спільноти. Участь України у міжнародних економічних організаціях та угодах може забезпечити доступ до фінансових ресурсів, технічної допомоги та знань, необхідних для ефективного відновлення. Крім того, інтеграція у європейські та світові економічні структури сприятиме підвищенню стандартів управління, прозорості та ефективності, що є ключовими умовами для залучення інвесторів.

Проте, для реалізації потенціалу міжнародної економічної співпраці необхідно подолати ряд викликів, включаючи політичну стабільність, боротьбу з корупцією, покращення бізнес-клімату та забезпечення верховенства права. Важливо також розробити стратегії, які враховують специфіку різних секторів економіки та регіонів країни, щоб забезпечити рівномірний і стійкий розвиток.

Україна для відновлення та розвитку економіки у повоєнний період має пройти досить складний шлях, що пов'язано з масштабністю завдань, які мають бути вирішені в умовах дефіциту ресурсів. Відразу слід зазначити, що суттєвих економічних змін та

відродження Україна зможе досягти лише за допомогою світової спільноти. Тому у повоєнний період надважливим завданням, що стоятиме перед владою, громадськими організаціями, волонтерами та іншими учасниками суспільних процесів в Україні буде пошук та залучення різноманітних ресурсів, які можуть бути використані для економічного відновлення, побудови нових виробничих та науково-освітніх потужностей, виведення економіки країни на новий якісний рівень, тощо.

Для вчених, які мають намір присвятити свої дослідження тематиці пов'язаній з економічним розвитком та відродженням економіки України, відкривається досить широкий спектр напрямків для досліджень - наукові пошуки можуть стосуватися, як перспективним економічним моделям на побудову яких має орієнтуватися держава та суспільство, так і напрямків розвитку окремих сфер економіки з урахуванням особливостей умов що склалися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності знайшли належне відображення в наукових працях таких відомих учених-економістів, як Л. І. Піддубна, В. С. Пономаренко, С. М. Бровков та Л. С. Руденко, І. П. Отенко, С. М. Десятнюк, А. П. Баскакова, Л. К. Головка, О. П. Гребельник, Л. М. Дідковський, А. Б. Іванов, Ю. Є. Кирилов, Л. С. Писмаченко, Т. В. Шталь, Л. П. Шило, Н. В. Проскурніна та інші, які розглядають різні проблемні аспекти економічного розвитку, функціонування підприємств в економічному просторі.

Дослідженням різних аспектів економічного розвитку України займаються вчені, серед них: В. Геєць, Я. Жаліло, М. Скрипниченко, Л. Матросова, Д. Серебрянський, М. Шарко і багато інших дослідників.

Дослідженням питань управління зовнішньоекономічною діяльністю держави, приділяли увагу такі вітчизняні і зарубіжні науковці як Акименко О. Ю., Самблук М. В., Ковтун Е. О., Рахман М. С., Леоненко К. Р., Брояка А. А., Рибак І. В., Тюха І. В., Іванина В. О., Двуліт З. П., Завербний А. С., Передало Х. С., Наумчук С. І., Ксендзук В. В.

Серед авторів, які досліджували різні аспекти міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період, зосереджуючись на економічних, політичних та

інституційних аспектах варто виділити: О. М. Рудика, А. В. Єрмоленка, Т. П. Сидоренка, Ю. С. Ковальчука, І. В. Шевченка.

Враховуючи інформацію у дослідженнях науковців, доцільно зауважити, що не до кінця вирішене питання висвітлення перспектив відновлення українського бізнесу в повоєнний період з позиції практичного аспекту.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження перспектив розвитку міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд **завдань**:

- розглянути поняття, сутність та форми міжнародної економічної співпраці;
- визначити концептуальні засади післявоєнного відновлення України;
- дослідити особливості регулювання міжнародної економічної діяльності України;
- проаналізувати структуру та динаміку зовнішньоекономічної діяльності України;
- оцінити співробітництво України з міжнародними економічними організаціями;
- проаналізувати адаптацію світового досвіду повоєнного відновлення економіки України;
- запропонувати шляхи фінансування відновлення економіки України;
- розкрити та обґрунтувати перспективи повоєнного відновлення та розвитку економіки України.

Об'єктом дослідження є процеси та механізми міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти перспектив розвитку міжнародної економічної співпраці України у повоєнний період.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано наступні методи дослідження: теоретичного узагальнення та порівняння; класифікації та систематизації; аналізу та синтезу; графічний; статистичного аналізу; економіко-

математичного моделювання; порівняльних та експертних оцінок, а також методи логічного, системно-структурного аналізу економічних процесів та зв'язків, статистичного, порівняльного, факторного та структурного, секторально-галузевого та діалектичного підходів.

Джерельно-інформаційну базу складають праці та розробки вітчизняних та іноземних науковців та експертів, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання регулювання міжнародної економічної діяльності, статистичні дані Державної міграційної служби України, Державної служби статистики України, Державної прикордонної служби України, ресурси мережі інтернет, щорічні звіти міжнародних організацій: Організації об'єднаних націй (ООН), Міжнародної організації міграції (МОМ), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Світового банку (СБ), Всесвітньої організації здоров'я, Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Світового банку (СБ), періодичні видання тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено в наукових публікаціях:

Головань В.Д. Співпраця з міжнародним валютним фондом щодо повоєнного відновлення економіки України// XV Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 25 квітня 2024 р., НАУ, м. Київ. С. 117-119.

Головань В.Д. Співробітництво України з Організацією економічного співробітництва та розвитку // IV міжнародна науково-практична конференція «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії та практики – 2024», 20 квітня 2024 р., НАУ, м.Київ. С. 254–258.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 9 таблиць та 15 рисунків. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 93 найменування на восьми сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ

1.1. Поняття, сутність та форми міжнародної економічної співпраці

На тлі швидкого прискорення технологічних змін та економічної невизначеності, світ страждає від дуету небезпечних криз: кліматичної та конфліктної.

Основна геополітична напруженість у поєднанні зі спалахом активних бойових дій у багатьох регіонах сприяє нестабільному глобальному порядку, який характеризується поляризацією наративів, розмиванням довіри та незахищеністю. У той же час країни борються з наслідками рекордно високих екстремальних погодних умов, оскільки зусилля та ресурси з адаптації до зміни клімату не відповідають типу, масштабу та інтенсивності кліматичних подій, які вже відбуваються. Тиск на вартість життя продовжує зростати на тлі стабільно високої інфляції та процентних ставок.

Міжнародне економічне співробітництво є одним із основних чинників, що впливають на рівень розвитку економіки кожної країни та світовий прогрес загалом. Складовою частиною такого співробітництва є зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) суб'єктів господарювання різних країн. Це важлива і невід'ємна частина господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин [27, с.24].

Актуальним питанням ЗЕД присвячено велику кількість наукових праць, що відображають різні аспекти її управління. Підставою для цього можна вважати, насамперед, напрямок еволюції теорії міжнародного бізнесу, який визначає етапи, на яких відбувався розвиток ідей теорії порівняльних переваг у напрямку створення еkleктичної теорії міжнародне виробництво за моделлю Дж. Даннінга та динамічною моделлю конкурентних переваг М. Портера [27, с.24], (табл. 1.1):

Сучасні визначення поняття «зовнішньоекономічна діяльність»

Автор	Значення
Господарський кодекс України	діяльність суб'єктів господарювання – це господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує переміщення через митний кордон України майна, зазначеного у частині першій статті 139 цього Кодексу, та/або праці
Закон України	«Про зовнішньоекономічну діяльність» «діяльність суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів господарювання, побудована на взаємовідносинах між ними, що відбувається як на території України, так і за її межами
Сучасна економічна лексика	система економічних відносин між економіками різних країн, заснована на міжнародному поділі праці. Вона охоплює торгіві, виробничі, фінансові, науково-технічні відносини, імпорт і експорт капіталу, трудову міграцію, співробітництво у вирішенні глобальних екологічних проблем
Г. М. Дроздова	сукупність виробничо-господарських, організаційно-господарських, операційно-комерційних функцій, пов'язаних з її виходом на зовнішній ринок та участю у зовнішньоекономічних операціях; різні форми, засоби і методи зовнішньоекономічних зв'язків
О. П. Гребельника	розгорнута система різноманітних форм міжнародного співробітництва між державами та їх суб'єктами в різних галузях економіки
В. М. Бурмістров, К. В. Холодов	сфера діяльності з виробництва товарів і послуг, призначених для продажу в сфері міжнародного обміну шляхом здійснення експортно-імпортних операцій, а також у різних формах міжнародного обміну капіталом, трудовими ресурсами і об'єкти інтелектуальної власності
Ю. Є. Кирилова	заходи щодо здійснення зовнішньоекономічних зв'язків, тобто діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності інших країн, що виникають у процесі виробництва, реалізації, розподілу та споживання продукції на основі взаємної вигоди для всіх учасників
А. В. Ковалевська	особлива галузь теоретичних і практичних знань, пов'язана з організацією і технікою здійснення міжнародних комерційних операцій, у процесі міжнародного обміну матеріальними товарами і послугами, що виникає лише за умови включення іноземного контрагента в багатоступінчастий цикл виробничий процес
О. В. Шкурупій	економічна категорія, яка висвітлює відповідні (пов'язані із здійсненням міжнародного бізнесу) функції виробничих структур (фірм, організацій, підприємств, об'єднань тощо)
Дипломатичний словник	сукупність «економічних, політичних, правових, дипломатичних, військових та інших зв'язків і відносин між державами та системами держав, між основними класами, економічними, політичними силами, організаціями та рухами, що діють на міжнародній арені

Примітка. Складено автором за даними Доброскок Ю.Б. The theoretical aspects of the research of the concept “international economic relations”. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 3, 2020. С.23-29.

Зовнішньоекономічна діяльність є важливою складовою міжнародних економічних відносин, яка сприяє підвищенню міжнародної конкурентоспроможності різних суб'єктів господарювання в їх боротьбі на світових ринках. Вже тривалий час зовнішньоекономічна діяльність викликає інтерес наукового середовища, в якому дослідники вивчають її сутність та особливості.

Проте слід зазначити, що розгляд будь-якого питання так чи інакше визначається теоретичними положеннями. Це пов'язано з тим, що теоретичні дослідження є основою для більш детального аналізу. Проведемо узагальнений аналіз визначення терміна «зовнішньоекономічна діяльність» як у законодавчих документах, так і з точки зору його викладу різними дослідниками [27, с.25].

Отже, перш за все, слід зазначити, що визначення в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» не охоплює конкретних сфер такої діяльності, а розкриття зовнішньоекономічної діяльності визначається поняттям «господарська діяльність», під якою розуміється будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом та обміном матеріальних і нематеріальних благ, які виступають у формі товарів [3].

Далі Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність» окреслює окремі види зовнішньоекономічної діяльності, які хоч і розкривають її досить змістовно, але не визначають її сутності. Такий висновок ґрунтується на тому, що перелік відповідних видів діяльності з точки зору правових засад їх провадження є достатньо ґрунтовним, але більшість із них мають спільні економічні ознаки [3].

За видами зовнішньоекономічної діяльності можна виділити основну, фінансову, інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання в цілому та, зокрема, діяльність, пов'язану з розвитком зовнішньоекономічних зв'язків між потенційними партнерами (послуги, семінари, симпозіуми тощо). Однак у трактуванні, наведеному в Законі про зовнішньоекономічну діяльність, є встановлення підпорядкованості зовнішньоекономічної діяльності певного підприємства, хоча визначення терміну «зовнішньоекономічна діяльність» не згадується. Проте, як зазначалося вище,

зовнішньоекономічна діяльність не обмежується лише зовнішньоекономічними зв'язками [3].

Поряд з цим під зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів господарювання Н.Я. Сай розуміє під експортом та імпортом товарів, капіталу та робочої сили, що, на нашу думку, не розкриває сутності такого поняття, а лише окремі складові зовнішньоекономічної діяльності. У свою чергу В. В. Коломієць визначає зовнішньоекономічну діяльність як основу розвитку експортного потенціалу. На його думку, така діяльність розглядається з позиції формування конкурентних переваг галузей національної економіки [26, с.45].

Таким чином, уточнюється мета здійснення зовнішньоекономічної діяльності, яка визначається в рамках підвищення конкурентоспроможності підприємства. Для досягнення цього не дарма В. В. Коломієць вважає за необхідне дотримання специфічних принципів здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що також дозволяє більш точно визначити характер такої діяльності [27, с.26].

В. В. Коломієць, зокрема, стосується таких принципів: цілісності, регламентованості та керованості процесом здійснення зовнішньоекономічної діяльності; конкурентоспроможність продукції; інформаційна достатність; можливість проведення оптимізації та адаптації для ЗЕД. Ці принципи дозволяють встановити наступність розгляду здійснення зовнішньоекономічної діяльності з точки зору окремих функцій суб'єкта господарювання, що узагальнено у визначеннях Г. М. Дроздової та Т. В. Шталь, і лише після цього такі функції можна розглядати як основні для здійснення зовнішньоекономічної діяльності [26, с.47].

У підсумку, за визначенням різних авторів, можна дати таке поняття **«зовнішньоекономічної діяльності»** (насамперед з точки зору підприємства): це частина його діяльності, яка визначається через поєднання виробничо-господарських, організаційно-господарських, оперативно-комерційних функцій відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з участю суб'єкта господарювання у зовнішньоекономічних операціях, напрями, форми і методи яких узагальнено за

виробничого процесу відповідно до цілей і завдань щодо його функціонування та розвитку.

Загалом будь-яку зовнішньоекономічну діяльність будь-якого підприємства доцільно розглядати як прояв налагоджених зовнішньоекономічних зв'язків, зумовлених формуванням і розвитком зовнішньоекономічних зв'язків.

У сучасних умовах господарювання зовнішньоекономічна діяльність є однією зі сфер господарської діяльності держави (підприємств, установ), тісно пов'язаної з експортом та імпортом товарів, робіт і послуг, залученням іноземних кредитів та інвестицій, реалізацією спільних проектів з представниками бізнесу інших держав, у тому числі за напрямками соціально-культурних програм [29, с.68].

Проте слід зазначити, що сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються в національній економіці, зумовлюють необхідність удосконалення підходів до регулювання та контролю діяльності окремих суб'єктів господарювання. Водночас існуючі системи управління є неефективними в умовах постійного пошуку прийнятних методів забезпечення їх стабільного функціонування. Особливо це стосується зовнішньоекономічної діяльності, складність управління якою посилюється не тільки сукупністю мінливих умов функціонування таких підприємств на внутрішньому ринку, а й необхідністю підвищення ефективності відповідної діяльності на внутрішньому ринку, конкурентне зовнішнє середовище, яке також постійно і швидко змінюється.

Міжнародна економічна співпраця - це система економічних відносин між державами, їх суб'єктами, а також міжнародними організаціями, спрямованих на розвиток, інтеграцію та координацію економічних процесів у глобальному масштабі. Вона охоплює торгівлю товарами та послугами, інвестиції, фінансову діяльність, науково-технічну співпрацю та інші форми взаємодії [42, с.85].

Сутність міжнародної економічної співпраці полягає у взаємному обміні ресурсами, технологіями, знаннями та послугами між країнами, що дозволяє підвищити ефективність використання економічних ресурсів, сприяти економічному росту та підвищенню рівня життя населення.

Вона забезпечує:

1. Оптимізацію ресурсів: Країни можуть спеціалізуватися на виробництві товарів та послуг, в яких вони мають конкурентні переваги.
2. Технологічний розвиток: Міжнародний обмін технологіями сприяє науково-технічному прогресу.
3. Інвестиційні можливості: Створення умов для залучення іноземних інвестицій, що сприяє розвитку економіки.
4. Економічну стабільність: Розподіл ризиків та зменшення залежності від внутрішніх економічних потрясінь.

Форми міжнародної економічної співпраці [42, с.87].

Міжнародна економічна співпраця може реалізовуватися у різних формах:

1. Міжнародна торгівля:

Експорт: Продаж товарів і послуг за кордон.

Імпорт: Закупівля товарів і послуг з-за кордону.

2. Міжнародні інвестиції:

Прямі інвестиції (FDI): Вкладення капіталу в створення або придбання підприємств за кордоном.

Портфельні інвестиції: Вкладення капіталу в іноземні цінні папери.

3. Міжнародні фінанси:

Кредити і позики: Надання та отримання фінансових ресурсів між країнами.

Валютні операції: Обмін валюти для здійснення торгових та інвестиційних операцій.

4. Науково-технічна співпраця:

Спільні дослідницькі проекти: Колаборація в галузі наукових досліджень та розробок.

Трансфер технологій: Передача технологічних знань та ноу-хау.

5. Трудова міграція:

Тимчасова: Тимчасове переміщення робочої сили для виконання певних завдань.

Постійна: Еміграція з метою постійного працевлаштування.

6. Міжнародні економічні організації:

ВТО (Світова організація торгівлі): Регулювання міжнародної торгівлі.

МВФ (Міжнародний валютний фонд): Сприяння міжнародній валютній співпраці та фінансовій стабільності.

Світовий банк: Надання фінансової та технічної допомоги для розвитку країн.

Міжнародна економічна співпраця є важливим чинником розвитку сучасної економіки, забезпечуючи ефективне використання ресурсів, стимулюючи економічне зростання та сприяючи глобальній інтеграції. Вона реалізується через різноманітні форми, включаючи торгівлю, інвестиції, фінанси, науково-технічну співпрацю та міграцію, що робить світову економіку більш взаємопов'язаною та взаємозалежною.

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність підприємств - один із напрямів їх господарської діяльності, пов'язаний з міжнародними економічними відносинами, експортом-імпортом товарів і послуг, імпортом і експортом капіталу, фінансово-кредитними відносинами.

На підставі аналізу можна зробити кілька висновків [42, с.85]:

1. Зовнішньоекономічна діяльність є важливою складовою сучасної економіки, і її дослідження становить значний інтерес для наукової спільноти.
2. Єдиного підходу до визначення зовнішньоекономічної діяльності немає. У науковців існують розбіжності в розумінні цього питання щодо таких категорій, як учасники, основні форми та види зовнішньоекономічної діяльності.
3. Це пов'язано насамперед з відсутністю концептуальної основи, закріпленої в українському законодавстві.
4. Можна запропонувати таке визначення зовнішньоекономічної діяльності: зовнішньоекономічна діяльність – це сфера господарської діяльності держав і підприємств, пов'язана із зовнішньою торгівлею товарами та послугами, міжнародним інвестуванням, міжнародним співробітництвом, валютно-фінансовими та кредитними відносинами підприємств та держави.

1.2. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) завжди була і є одним із основних видів діяльності будь-якої держави. Під спільним впливом усіх держав світу, таким чином, міжнародні економічні відносини відбуваються в глобальному контексті. Отже, неможливо уявити, щоб розвинена країна розірвала свої економічні зв'язки з іншими країнами. Політична, економічна, культурна, інформаційна, соціальна взаємозалежність світу зумовлена інтеграційними процесами, розвитком новітніх технологій та наслідками поширення глобалізації.

російське вторгнення в Україну є глобальною кризою, яка вразила мільйони людей, і є серйозним економічним шоком невизначеної тривалості та масштабу. Метою повоєнного відновлення країни та подальшої інтеграції економіки України у європейський простір є необхідність реалізувати масштабну програму відновлення.

Післявоєнний етап відбудови держави обов'язково буде характеризуватися пошуком нових шляхів щодо розробки стабілізаційних заходів прискорення економічного розвитку, особливо постраждалих регіонів України, у зв'язку зі значними руйнуваннями промислової та соціальної інфраструктури, на тлі дефіциту фінансових ресурсів [50, с. 41].

У зв'язку з цим, вже зараз стає питання щодо обговорення можливості фінансування повоєнного відновлення України, способів отримання цих грошей та вдалих світових прикладів, за рахунок яких це відбувалося в інших країнах. Проте традиційні шляхи, які виправдовували себе в минулому, стають малоефективні сьогодні, враховуючи велику ступіть цифровізації економік.

Отже необхідно проаналізувати світовий досвід і глобальні тренди подолання економічних криз, які відбувалися на протязі останніх десятиріч, враховувати всі останні тренди та зміни в економічних системах. У зв'язку зі складністю цієї проблеми пропонується зосередитися на структурі підходу до вирішення подолання кризового становища, який дозволить більш раціонально використовувати матеріальні і фінансові

ресурси, а також кошти міжнародної допомоги Україні. Масштаб економічного впливу конфлікту є дуже невизначеним і частково залежать від тривалості війни та політичних заходів.

Але очевидно, що війна призведе до значного короткочасного гальмування глобального зростання та значного збільшення інфляційного тиску у різних економічних системах. Спроба сформулювати програми виходу із економічної кризи, спричиненою війною, має базуватися на нових морально-етичних цінностях та принципах відповідального споживання, що передбачають зведення до мінімуму накопичення природних і будь-яких інших ресурсів, зменшення кількості відходів за рахунок повторного використання товарів, використання відновлювальних ресурсів, упровадження продуктів із великим життєвим циклом, тобто на п'ятому технологічному укладі [33, с. 257].

Найважливішим наслідком війни в Україні є втрачені життя та криза, пов'язана з величезною кількістю людей також є також численні значні економічні наслідки. До початку війни вважалося, що більшість ключових глобальних макроекономічних змінних повертаються до нормального стану протягом 2022- 2023 років після пандемії COVID-19, але неправомірне рішення росії про вторгнення до нашої держави спричинило нову хвилю економічних змін.

У бойових діях росія застосовує весь спектр наявного у сторін конвенційного озброєння, що призводить до значних руйнувань цивільної інфраструктури, включаючи житло, адміністративні будівлі, медичну, транспортну, енергетичну інфраструктуру, державні підприємства, приватний бізнес тощо.

Через вдалий спротив української армії російські війська не змогли досягти стратегічних цілей та понесли значні втрати. Результат та тривалість війни наразі невизначені. Однак, все більш зрозуміло, що Україна має значні шанси вигнати більшість загарбників зі своєї території [50, с. 42].

Різні уряди та міжнародні організації висловили свою готовність допомогти Україні відновитися після війни. На разі успіхи українських військових дають нагоду

прогнозувати закінчення війни протягом року, у зв'язку з цим світова економічно спільнота вже зараз проводить обговорення шляху фінансування повоєнного відновлення України, моделюються способи отримання цих коштів та успішних попередніх світових кейсів, за рахунок яких це відбувалося в інших державах.

Новітня історія має небагато випадків повоєнного відновлення економіки країни, а особливо коли спроби такого відновлення мали успіх. Найвідоміші кейси відбудови: відбудова Австрії після закінчення Першої світової війни, Європи після Другої світової війни (всім відомий, як план Маршалла), Кореї після Корейської війни, Хорватії після Війни за незалежність [33, с. 258].

Найбільший період реконструкцій, а саме післявоєнна реконструкція, яка була здійснена з 1946 по 1951 рік, тобто після закінчення Другої світової війни. Це робота міжнародних інституцій Адміністрації ООН з питань допомоги та реабілітації в Європі та Китаю протягом 1943-1946 років, позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку Європі, план Маршалла для Західної Європи з 1948 по 1951 рік та економічну допомогу для Японії. З усіх цих програм план Маршалла виділяється як вдала ініціатива [50, с. 43].

Міжнародні інституції, які є природними джерелами фінансування (переважно кредитів) та здатні брати участь у реконструкції України, це – Світовий банк (СБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), а з боку гуманітарної підтримки - Організація об'єднаних націй (ООН) та організації, такі як "Лікарі без кордонів", можуть надавати необхідну допомогу.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) може надавати короткострокове фінансування, щоб забезпечити доступ до іноземної валюти та покрити тимчасовий фіскальний дисбаланс [78]. Європейський союз може при згоді всіх своїх членів утворити трастовий фонд для реконструкції України чи застосовувати спеціальні процедури, щоб надати Україні доступ до структурних фондів союзу, які доступні для країн європейської спільноти.

Науковці, які займаються тематикою пост конфліктного економічного відновленню постраждалих країн, в якості загального припущення відмічають те, що кожна спроба реконструкції є унікальною. Проте кожна реконструкція відрізняється таким загальними факторами, а саме [39, с. 5]:

- витоки спалаху конфлікту та його вирішення; повне або часткове припинення бойових дій на всій території країни;
- рівень розвитку економіки країни та її включення до глобальних торгових ланцюжків;
- ступінь міжнародної політичної підтримки врегулювання;
- інтерес країн-донорів до економіки постраждалої країни з урахуванням інвестиційного потенціалу.

Отже, процес з реконструкції повинний бути адаптований до економічних конкретних потреб країни-одержувача. Післявоєнна Україна матиме наступні загальні характеристики:

- Україна не розділена та принаймні зберігає значну частину своїх територій;
- державні інституції продовжують функціонувати;
- Україна має витратити значні гроші на свою безпеку протягом дуже тривалого періоду;
- фізичні руйнування у східній частині доволі значні, проте у західній частині незначні;
- державний борг значний, фіскальний дефіцит переважно фінансується за рахунок міжнародної допомоги та центробанку;
- обмінний курс регулюється НБУ (не є ринковим), гривня імовірно переоцінена;
- у домогосподарств дуже мало чи практично відсутні активи, низькі доходи, більшість кредитів не обслуговуються.

Західна Європа після Другої світової війни та Корея після Корейської війни характеризувались великими фізичними пошкодженнями та руйнуваннями існуючих економічних ланцюжків та промислових кластерів. Ефективність віднови за планом Маршалла та Кореї досі є предметом палких дискусій в економічних колах науковців. Але сам факт такої допомоги спонукав відновленню довіри як між контрагентами, тобто воюючими країнами, що мали відновити стосунки після війни, так і довірі до спроможності держави виконувати свої зобов'язання. Наприклад, допомога агросектору, яка у тому числі надавалася через закупівлю кормів, надавала оптимізму фермерам у прийнятті рішень при вирощуванні худоби (поголів'я якої дуже скоротилося внаслідок війни), так і виробникам кормів, що вирощували комбікорми. Крім того, державі, що отримувала допомогу, було легше залучати кошти на фінансування бюджету, і таким чином, забезпечити довгоочікувану макроекономічну стабілізацію [33, с.259].

Економічна допомога надавалася в обсягах, що не могла покрити всі необхідні витрати на відновлення зруйнованих інфраструктур, проте вона все одно мала значний позитивний вплив на відновлення та залучення інвестицій.

Вдала реконструкція Південної Кореї показує, що участь уряду в процесі прийняття рішень щодо розподілу донорської допомоги та розробки економічної стратегії розвитку країни є одним із факторів блискучої повоєнної відбудови. У залежності від вибраної стратегії урядом країни реципієнта щодо відновлення економіки та в її узгодження, інтересів донорів можуть не завжди збігатися. Тому саме, уряд повинен бути гнучким щодо стратегій та методів відновлення та мати можливість прийняття рішень, тоді як донорські організації чи країни повинні мати можливість щодо контролю цільового використання наданих фінансів.

Виходячи з цього, фінансова підтримка має бути переважно у вигляді грантового (тобто безповоротного і безоплатного) фінансування, оскільки необхідність повернення кредитного фінансування впливатиме на платіжний баланс післявоєнної

України та може спричинити серйозне зростання державного боргу, який в умовах війни і так має цю тенденцію, але вона обов'язково контрольована.

Аналізуючи післявоєнний план Маршалла і повоєнне відновлення Кореї, бачимо, що відновлення держав було переважно за рахунок грантів. Також необхідно створити спеціальні агенції чи фонд схожий на Адміністрацію економічної співпраці (Economic Cooperation Administration, ECA), який адміністрував план Маршалла. Агенція має узгоджувати роботу донорів, використовувати конкурентні переваги різних донорів, щоб вирішувати певні економічні та гуманітарні потреби та бути єдиною точкою комунікації для української влади [50, с. 44].

Під час повоєнної реконструкції Адміністрація економічної співпраці та кожна країна-отримувач допомоги спочатку аналізували стан своєї економіки та визначали основні проблеми. На базі такої інвентаризації потім було спільно з провідними фінансистами розроблено серію економічних щорічних програм, кожна з яких була розбита на квартали. Ці програми містили перелік головних економічних підгалузей, які потребували фінансування. Щокварталу ЕСА затверджувала кожен новий реконструкційний проект, який фінансувався за кошти Плану Маршалла без подальших внесків уряду-отримувача. ЕСА повинна була передати замовнику-уряду гроші протягом 20 календарних днів, а уряд зобов'язувався завершити проект протягом 4 місяців. Якщо уряд не встигав впоратись з реформами, то фінансування припинялось.

На разі уряду України вдається утримати економіку від повного колапсу, але фіскальна стабільність повністю залежить від зовнішньої підтримки. Уряд разом з міністерством економіки, використовуючи непрямі методи аналізу та інструменти моделювання оцінили зниження ВВП з березня 2022 року на рівні 47–50% (відповідно до цього ж періоду 2021 року), що спричинило падіння за I квартал на 15,1% [72].

З огляду на рахунок поточних операцій зростає невизначеність і у дуже короткостроковій перспективі стійкі зміни операцій. Оцінки втрати виробничої потужності та економічної активності у 2022 році коливаються у межах 30% до 50%. Майже половина підприємств скоротили або призупинили свою діяльність [74].

Імпортні операції впали через скорочення поставок ключових товарів, проте вони впали менше, ніж експортні, що посилює тиск на фінансування рахунку поточних операцій. Водночас з початку війни податкові надходження впали на 80% [72]. Уряд значною мірою покладається на грошове зовнішнє фінансування та кредитування, щоб задовольнити свої потреби у фінансуванні у розмірі 4,7 мільярдів євро на місяць.

У період з 24 лютого по 7 червня 2022 року Україна отримала понад 7,9 млрд. дол. США в основному у вигляді гуманітарних грантів і 49,4 млрд. дол. США у вигляді кредитів та іншого фінансування, що підлягає поверненню. Низка зовнішніх партнерів пообіцяли надавати подальшу суттєву підтримку, хоча частку грантового фінансування важко оцінити. Аналізуючи цю ситуацію, а також анонсовані зобов'язання міжнародних партнерів на суму понад 28 мільярдів євро з вересня 2022 року НБУ обмежить виснаження фіскальних резервів до 9 мільярдів євро в 2022 році [72].

Продовжуючи фінансову підтримку України та наскільки це можливо, потрібно долучати гранти або позики з дуже тривалими термінами погашення та низькими фіксованими процентами обслуговування. Отримання чіткості і попередніх зобов'язань від міжнародних партнерів щодо термінів і обсягів виплат надасть уряду більшу впевненість та стабілізує грошовий ринок. Обмеження валових потреб державного сектору у фінансуванні зменшить витратний тиск і вразливість, особливо на першій стадії реконструкцій. Отже, можна констатувати, що зараз відбувається перша стадія по стабілізації економічної системи, наразі під час воєнних дій.

Здійснивши аналіз надання фінансової міжнародної допомоги, запропонуємо три стадії реконструкції, а саме: стабілізація економічної системи, швидке відновлення економічної інфраструктури та послуг, закладення фундаменту для майбутнього зростання та модернізації економіки України з послідувочою інтеграцією в ЄС. Більш детально ці напрями представлено в таблиці 1.2 [50, с. 45].

У Швейцарії 4-5 липня 2022 року спільно з Україною пройшла Міжнародна конференція з питань відновлення України у м. Лугано та стала унікальною можливістю для України поділитися своїм планом відновлення, щоб налагодити

взаємодію з міжнародними партнерами для найкращого вирішення завдань і викликів, що стоять перед Україною.

Таблиця 1.2

Стадії післявоєнної реконструкції України

Стадії післявоєнної реконструкції	Заходи
1	2
Стабілізація економічної системи	<ul style="list-style-type: none"> – МВФ та інші організації надають надзвичайне фінансування українському уряду; – Залучені кошти спрямуються на усунення фіскального дефіциту та підтримання цінової стабільності та конкурентоздатності гривні; – Розгортаються програми зайнятості/відкриття бізнесу для переміщених осіб та постраждалих; – Будівництво житлових та інфраструктурних приміщень з акцентом на легкі модульні конструкції; – Технічна допомога з евакуацією виробництва (де це можливо чи доцільно) чи повернення його на звільнену територію; – Підсилення українського експорту до ЄС та інших країн, щоб надходила валюта. Наприклад, Україна приєднана до електромережі ЄС та має надмірні потужності (споживання електроенергії впало на 30%), то експортує її до ЄС; – Юридична допомога з урядовим плануванням та конфіскацією російських активів; – Логістична підтримка для забезпечення зв'язку всіх регіонів.
Відновлення економічної системи	<ul style="list-style-type: none"> – Введення жорсткої фіскальної політики, що попереджує дефолту за державним боргом, для забезпечення стабільності банківської системи та збереження доступ до зовнішнього фінансування потрібно реструктуризація боргів; – Центральний банк повертається до режиму інфляційного таргетування та запроваджує більш гнучкий валютний курс; – Використання політики процентних ставок, щоб збалансувати між необхідним контролем інфляції та підтримкою економічного відновлення; – Розробка та узгодження з регулятором плану щодо рекапіталізації для кожного українського банку; – Надання кредитів підприємствам, в першу чергу, тим, які можуть принести значне зростання та валютні доходи з мінімальними інвестиціями. Наприклад: ІТ компанії, агропідприємства, металургічні підприємства, якщо вони не зруйновані бойовими діями; – Впровадження Стандартів даних відкритих контрактів (Open Contracting Data Standards, OCDS) – це набір настанов, що описують, як публікувати дані та документи на різних стадіях публічних закупівель, щоб їх підвищити прозорість; – Масштабне будівництво житла за сучасними технологіями збірних будинків, бо відсутність житла може уповільнити повернення біженців, що негативно відіб'ється на трудових резервах; – Агробізнес як основний експортер має отримати матеріали, техніку та іншу допомогу, щоб забезпечити посівну, зберігання та подальше відвантаження на експорт.

1	2
Модернізація економіки України для інтеграції з ЄС	<ul style="list-style-type: none"> – Запровадження в країні 4 свобод (критеріїв Європейського економічного простору): вільний рух товарів; вільний рух послуг, вільний рух капіталів, вільне переміщення робочої сили; – Укладення з ЄС Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА); – Максимальна цифронізація усунення надмірних й застарілих процедур отримання державних послуг бізнесом; – Створення безвуглецевої економіки, можливість "технологічного стрибка" та спосіб координування інвестиції у майбутньому, а також максимально знизити залежність від газу; – Розроблення карти Національним банком України, щоб спростити входження європейських банків до України та узгодження її з Європейським центральним банком; – Впровадження субсидованої програми страхування для інвесторів, які братимуть участь у реконструкції України, через міжнародні інституції (ЄІБ, ЄБРР, СБ тощо), тобто вони можуть надавати субсидію (зниження податків, субсидовані кредити, доступ до експортно-імпортних кредитів) фірмам, які інвестують в Україну; – Надавати технічну допомогу, щоб забезпечити застосування надсучасних практик будівництва. Наприклад: модель Сінгапуру (житло у привабливих зелених мікрорайонах з послугами, такими як магазини, ресторани, школи та громадський транспорт) може бути прикладом модернізації та стимулом повернення переміщених осіб; – Запровадження сертифікації ЄС замість української – це те, що можна зробити швидко і без додаткових витрат; – Подальша децентралізація економічної та політичної влади має поліпшити розподіл ресурсів, запровадити більше конкуренції та збудувати економічні місцеві громади; – Замінити головні економічні інституційні угоди, побудовані за радянськими стандартами. Наприклад: Трудовий кодекс (1970р.), Податковий кодекс узгодити ці угоди відповідно до стандартів ЄС; – Створити з ЄС одну логістичну систему через утворення спільних підприємств із європейськими транспортними компаніями (залізниця, автобани, трубопроводи, мости), щоб український експорт можна було спрямовувати у Європу чи до європейських транспортних хабів; – Розвиток смартекономіки, інклюзивного ринку праці та ергономічних робочих місць для осіб з інвалідністю.

Примітка. Складено автором за даними Покровська, Н. М. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України, економічні аспекти / Н. М. Покровська // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022 . № 4 (274). С. 41-47.

Проте за її результатом не було ухвалено чіткого плану реконструкції України, тому у цьому напрямку доведеться ще працювати, як на арені бойових дій так і на економічному фронті. Наразі Україна отримала 600 млн дол. США як фінансову

підтримку, біля 500 млн дол. США - для розвитку аграрного сектору, понад 500 млн дол. США - для підготовки до опалювального сезону та майже 250 млн дол. США для розвитку проектів цифрової трансформації України [55, с.7].

Українські інституції не мають точної інформації про пошкоджену власність для ефективного управління і через війну ця ситуація погіршиться, ризики інфлювання або недоврахування збитків тільки від цього погіршуються.

Поки триває війна тривають обстріли і руйнування, ускладнений експорт товарів, дедалі більше стає дефіцит бюджету і зробити точні прогнози, скільки коштів потрібно буде для відбудови країни майже не можливо. Проте необхідно мати стратегічне бачення основних напрямів у повоєнній відбудові, що підсилює необхідність продовження наукових досліджень в цьому напрямку.

Таким чином, відбудова України буде однією з передумов забезпечення стабільності і миру в Європі. Враховуючи міжнародний досвід відновлення, констатуємо, що при відбудові стадії післявоєнної реконструкції повинні бути максимально ефективні та викликати довіру суспільства й міжнародних донорів, а особливо маючи зелений шлях до вступу в ЄС. На цьому шляху наші опоненти бачать ризики в корупції, невідповідності реформ та гармонізації законодавства тощо. Об'єми завдань з відновлення та можливості сучасних цифрових технологій формують унікальні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для креативних рішень для їх вирішення. Динаміка останніх місяців військових дій на фронті підтверджує основні гіпотези щодо характеристик післявоєнного функціонування України, в яких Україна зберігає потужні діючі управлінські та соціальні інститути, але має величезне навантаження на економічну систему та державний бюджет. Тому Україні потрібно піклуватися щодо ефективного залучення міжнародних партнерів та впровадження нового плану Маршалу. Реальна перспектива вступу до ЄС – це потужний стимул для України узгодити з ЄС своє регулятивне й законодавче поле, щоб забезпечити верховенство права, низьку корупцію, сильну демократію та розвинуту потужну економічну систему сучасного виду.

1.3. Особливості регулювання міжнародної економічної діяльності України

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) сприяє економічному розвитку країни шляхом збільшення виробництва та реалізації продукції, залучення іноземних інвестицій, розширення експортних ринків, підвищення рівня зайнятості та збільшення надходжень державного бюджету. Введення воєнного стану в Україні призвело до численних тимчасових змін у законодавстві, що регулює ЗЕД.

Сьогодні, в умовах воєнного стану в Україні, роль держави в усіх аспектах соціально-економічного життя країни є особливо важливою. У воєнний час посилюється вплив органів державної влади на ЗЕД, яка є важливою частиною економічного розвитку. Проте важливо зберегти лібералізм у зовнішньоекономічних відносинах і створити належні умови для розвитку цього виду діяльності, оскільки війна змінює пріоритети регулювання та контролю.

Процедура регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в умовах воєнного стану має певну специфіку, джерелом якої є обмеженість можливостей держави, як фінансових, так і фізичних. Складність новоутворених в Україні обставин зумовлює потребу в пошуках нових механізмів впливу на ЗЕД, а також шляхів раціонального поєднання інструментів стимулювання і стримання міжнародної торгівельної активності держави. Такий баланс є важливим задля впорядкування доходів і витрат країни під час війни [67, с.52].

Проте, сьогодні уся складність регулювання ЗЕД пов'язана із необхідністю обов'язкового збереження конкурентоспроможності держави на світовому ринку, а також максимізації доходів бюджету за умов обмежених можливостей для розвитку бізнесу і функціонування національної економіки. Одними із основних засобів забезпечення реалізації державної зовнішньоекономічної політики є правові. Проте, складність використання правових інструментів полягає у їх еволюційному характері розвитку і постійній зміні, особливо в умовах війни, що, власне, спонукає

трансформацію регуляторних механізмів і державної стратегії управління експортно-імпортною активністю.

Безпрецедентне для років незалежної України введення воєнного стану та складність підтримки економічного розвитку в умовах жорстокої війни зумовлюють пошуки нових механізмів організації державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які будуть не лише адаптивними до сьогоденних реалій, але і ефективними в контексті підтримки міжнародних торговельних відносин, максимізації доходів держави, збереження бізнес-активності, а також пошуку нових ринків для збуту вітчизняної продукції і послуг.

Регулювання ЗЕД являє собою комплекс заходів щодо включення вітчизняної економічної системи у структуру світового ринку і глобальної економіки за умов збереження високої цінності державних інтересів та економічної безпеки. Проте, війна як чинник, що зумовлює застосування сукупності обмежень для функціонування національного господарства, змінює і практику організації ЗЕД, і основи управління зовнішньоекономічними зв'язками [30, с.93].

Відповідно, державне регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану доцільно зорієнтувати на оптимізацію торговельних відносин, зацентрувавши увагу на:

- з одного боку, підтримці імпорту товарів, які є першочерговими для держави і мають високу цінність як для економіки, так і для громадян;
- з іншого боку, активізації експорту якісної продукції, як методу збагачення державного бюджету фінансовими ресурсами.

Враховуючи безпрецедентність подій, що відбуваються на теренах України, проблематика є достатньо важливою в контексті відновлення економіки країни та з теоретичного аспекту переходить у практичний.

Україна перебуває в складних умовах, які зумовлені не лише воєнними подіями, а і постпандемічною нестабільністю. Вплив цих двох факторів на економіку держави є цілком негативним та навіть руйнівним, про що можна стверджувати, спираючись на:

- по-перше, процеси знищення виробництв, цілих сфер господарювання;
- по-друге, безпрецедентне сповільнення бізнес-активності, унеможливлення соціально-економічного розвитку та складність відновлення рентабельності суб'єктів господарювання у новоутворених обставинах;
- по-третє, значний відтік людського капіталу, зниження продуктивності і якості праці у відповідності до цілком очевидних причин (зокрема, внаслідок погіршення умов для професійної діяльності, значного ступеня невизначеності та відсутності реальних перспектив розвитку працівників, а також унеможливлення навчання і підвищення кваліфікації персоналу в силу ускладнення стану забезпеченості роботодавців, і фінансового, і фізичного, і ресурсно-матеріального характеру), а також динамічний ріст рівня смертності громадян в умовах війни [39, с.6].

Доцільно зауважити, що події, які відбуваються в Україні, мають не локальний характер, а глобальний, що зумовлює дестимулюючий вплив на динаміку, характер, а також прибутковість ЗЕД. Сучасною торгівельною практикою доведено, що інтернаціоналізація економічних систем є рушійним чинником (фактором), що стимулює зростання економік окремих держав, а, відповідно, і глобального економічного простору, зокрема розширення можливостей і зміцнення світового співтовариства [30, с.93].

Основними засобами управління ЗЕД є регуляторні механізми і інструменти, проте їх побудова неможлива без врахування динаміки експортно-імпоротної активності вітчизняних господарюючих суб'єктів, а також держави як самостійного суб'єкта економічних відносин. Україні вдалось стабілізувати міжнародну торгівельну активність в умовах пост-пандемічної нестабільності, досягнувши позитивного сальдо і збільшивши показник покриття експортом імпорту.

Воєнний стан є специфічним правовим режимом, в умовах якого не всі ринкові інструменти впливу на ЗЕД є доцільними і ефективними. Основою регуляторного механізму стають правові важелі впливу. Так, ще у 2015 році було прийнято Закон України «Про правовий режим воєнного стану» No 389-VIII [5], який не містить

якихось прямих обмежень чи заборон експорту-імпорту на період воєнного стану. Проте, значна увага у законодавстві приділена регулюванню торгівлі із державою-агресором та/або державою-окупантом. Власне, основним інструментом, необхідним для обмеження співпраці держав (в актуальний час такими є Україна та держава-агресор росія), є ембарго. Так, ст. 9 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-ХІІ від 16.04.1991 [3] визначає, що Верховна Рада України є найвищим органом, що здійснює державне регулювання ЗЕД, а тому має велику сукупність повноважень у зазначеній сфері, до яких належить: по-перше, прийняття рішень про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав шляхом встановлення повного/часткового ембарго на торгівлю; по-друге, позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму [67, с.53].

Окрім того ст. 29 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачено, що у разі, якщо дискримінаційні та/або недружні дії щодо України застосовуються державою, визнаною ВРУ державою-агресором та/або державою-окупантом, заходи у відповідь можуть застосовуватися за рішенням Кабінетом Міністрів України за спрощеною процедурою [3]. Дані аспекти були відображені і у інших регуляторних документах; відповідні обмежувальні дії ВРУ щодо ввезення товарів з країни-агресора закріпилися у Податковому і Митному Кодексах України.

Ще 24 лютого 2022 року Державна митна служба України опублікувала інформацію щодо припинення роботи окремих митних пунктів пропуску на кордоні з росією та білоруссю, ключові аспекти цього звернення було систематизовано і опубліковано у Розпорядженні КМУ № 188-р від 26.02.2022 [77]. Воно містить інформацію про офіційне тимчасове закриття ряду пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю (переважно тих, що знаходяться на кордоні з росією та білоруссю, або у безпосередній близькості від районів, де ведуться активні бойові дії), що свідчить про фактичне припинення митного оформлення товарів із двох вище зазначених країн.

Так, в умовах воєнного стану було прийнято такі документи, що не лише регулюють ЗЕД в Україні, а і сприяють підтримці експортно-імпоротної діяльності:

– Постанова КМУ No 314 від 18.03.2022 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану». Даний документ мав на меті спростити процедури отримання суб'єктами господарювання права на провадження окремих видів господарської діяльності; щодо організації ЗЕД.

– Постанова КМУ No 153 від 24.02.2022 «Про перелік товарів критичного імпорту» і Постанова КМУ No 289 від 16.03.2022 «Деякі питання товарів критичного імпорту». Їх положення регулюють як теоретичні, так і практичні аспекти, зокрема ті, що стосуються відновлення господарської діяльності підприємств, робота яких залежить від імпоротної сировини тощо [39, с.7].

– Постанова КМУ No 207 від 05.03.2022, Постанова КМУ No 422 від 09.04.2022, Постанова КМУ No 549 від 07.05.2022 регламентують внесення змін у додатки 1 і 5 до Постанови КМУ від 29 грудня 2021 р. No 1424. Документи мають на меті регулювати питання експорту низки сільськогосподарських товарів [17].

– Постанова КМУ від 09.03.2022 No 236 «Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану» [18] та наступний крок на шляху лібералізації митних правил – Постанова КМУ від 20.03.2022 No 330 «Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану», згідно із якими запроваджено можливість імпорту більшості товарів за спрощеним способом на підставі подання попередньої митної декларації без справляння митних платежів (у тому числі ПДВ, акцизного податку, ввізного мита), без проведення митного огляду, фітосанітарного контролю, а також заходів нетарифного регулювання.

– Постанова КМУ від 03.03.2022 No 186 «Деякі питання маркування харчових продуктів в умовах воєнного стану» [39, с.8].

– Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [19]. Документ регулював аспекти розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, зокрема граничні строки розрахунків були встановлені тривалістю 90 календарних днів, що є суттєвим скороченням строків, порівняно з правилами мирного часу (коли вони становили 365 календарних днів), [30, с.95].

Як показує практика, суб'єктам господарювання варто пам'ятати, що будучи учасниками ЗЕД вони мають залишатись уважними до оновлень правової бази у державі. Характер тенденцій в організації процедур і виборі інструментів регулювання ЗЕД є динамічним і схильним до швидкоплинних змін відповідно до тих трансформацій, яких в умовах війни зазнає ринок, зокрема не лише національний, а і глобальний.

За умов сповільнення розвитку міжнародної торгівлі в Україні постає питання вдосконалення інструментів впливу на ЗЕД та активізації експортно-імпортних операцій, наскільки це є можливим в актуальних умовах. Ще у 2017 році була прийнята Експортна стратегія України, яка мала переважно теоретичний характер, аніж практичний. Положення Стратегії визначали пріоритетні для України вектори розвитку експортної діяльності, які в умовах воєнного стану та, в перспективі, на етапі поствоєнного відновлення, актуалізуються [17].

Доцільно зауважити, що саме переорієнтація експорту із сировинного у товарний, зокрема такої продукції, яку можна визначити наукомісткою, високотехнологічною, інноваційною та із високою доданою вартістю, може позитивно вплинути на динаміку показників ЗЕД та змінити рівень конкурентоспроможності і держави, і вітчизняної продукції на теренах світового простору. Відповідно, в контексті побудови тактики відновлення ЗЕД на поствоєнному етапі за основу варто взяти визначені Стратегією задачі [30, с.96]:

задача 1: створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту;

задача 2: розвиток послуг із підтримки бізнесу та зовнішньої торгівлі в пост-воєнний період;

задача 3: зміцнення навичок і компетенцій суб'єктів господарювання, необхідних для участі в міжнародній торгівлі.

Суб'єкти господарювання мають усвідомлювати, що на етапі відновлення економіки, який неминуче настане після закінчення війни, вони отримають можливість вийти на нові ринки, що належать прогресивним європейським державам. Проте, основними передумовами зайняття впевнених позицій на них є прагнення і готовність вітчизняних підприємств до освоєння різних сфер економіки, а також підвищення конкурентоспроможності шляхом збільшення рівня інноваційності, екологічності і технологічності товарів/послуг.

Отже, кожен учасник ЗЕД повинен розуміти важливість високої якості товарів і послуг, що експортує, їх інноваційності і технологічності задля спроможності конкурувати із провідними товаровиробниками глобального ринку. Саме якість продукції впливає на рівень довіри, яка на даний момент не достатньо висока до українського товаровиробника з боку споживачів європейських ринків. Проте, саме зараз, в умовах воєнних подій, коли України отримала шанс змінити своє майбутнє і переорієнтуватись на нові ринки збуту, важливим є не втратити прихильність потенційного споживача.

Таким чином, Україна перебуває не просто у складних обставинах воєнного стану. Сьогоднішні тенденції можна визначити як динамічний, безпрецедентний занепад національної економіки. Такі події вимагають зміни інструментів управління економічними процесами, зокрема і зовнішньоекономічною діяльністю. Так, значних змін зазнали правові механізми регулювання ЗЕД, було прийнято сукупність нормативно-правових актів, які впорядковують експортно-імпорتنу діяльність господарюючих суб'єктів в умовах воєнного стану. Хоча актуальний стан ЗЕД в Україні є критичним, проте перспективи розвитку існують.

Зокрема, вітчизняні суб'єкти господарювання мають бути готові до виходу на нові ринки, проте умовами успіху є робота над розвитком торгівлі інноваційно-орієнтованою продукцією високої якості, технологічними товарами і послугами, які відповідатимуть вимогам прогресивних європейських ринків. Власне це зумовлює важливість продовження досліджень і розробок практичних механізмів вдосконалення практики регулювання ЗЕД під час війни та на етапі поствоєнного відновлення економіки.

Висновки до розділу 1

Відбудова України буде однією з передумов забезпечення стабільності і миру в Європі. Враховуючи міжнародний досвід відновлення, при відбудові стадії післявоєнної реконструкції повинні бути максимально ефективні та викликати довіру суспільства й міжнародних донорів, а особливо маючи зелений шлях до вступу в ЄС. На цьому шляху наші опоненти бачать ризики в корупції, невідповідності реформ та гармонізації законодавства тощо. Об'єми завдань з відновлення та можливості сучасних цифрових технологій формують унікальні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для креативних рішень для їх вирішення.

Динаміка останніх місяців військових дій на фронті підтверджує основні гіпотези щодо характеристик післявоєнного функціонування України, в яких Україна зберігає потужні діючі управлінські та соціальні інститути, але має величезне навантаження на економічну систему та державний бюджет. Тому Україні потрібно піклуватися щодо ефективного залучення міжнародних партнерів та впровадження нового плану Маршалу. Реальна перспектива вступу до ЄС – це потужний стимул для України узгодити з ЄС своє регулятивне й законодавче поле, щоб забезпечити верховенство права, низьку корупцію, сильну демократію та розвинуту потужну економічну систему сучасного виду.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Структура та динаміка зовнішньоекономічної діяльності України

Повномасштабне військове вторгнення росії вплинуло на зовнішню торгівлю України, спричинило значні втрати людського капіталу, порушило інфраструктуру та торговельні ланцюги, а також завдало величезної шкоди виробничим потужностям через відключення електроенергії.

В умовах припинення торговельно-економічних відносин з росією та білорусією, які включно до 2021 року входили у першу десятку найбільших торговельних партнерів України, вітчизняний ринок здебільшого переорієнтувався на європейські ринки та розширив географію зовнішньої торгівлі за рахунок виходу на нові ринки збуту [20, с.7].

В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, звуження місткості внутрішнього ринку національна економіка стає все більш інтернаціоналізованою та інтегрованою у глобальні ланцюги доданої вартості. Станом на 2022 рік торговельна відкритість України склала майже 70%. При цьому в умовах геополітичного переформатування світових торговельних потоків поглиблюється торговельно-економічне співробітництво України з країнами ЄС та розширюється географія здійснення зовнішньоекономічної діяльності [29, с.70].

За даними Державної служби статистики України та Національного банку України в 2023 році реальний ВВП України виріс, за різними оцінками, на 5-5,5%. Це відновлювальне зростання після стрімкого падіння на 28,8% у 2022 році. Незважаючи на відновлення, ВВП ще приблизно на чверть менший, ніж у 2021 році. У першому кварталі 2023 року ВВП ще спадав, але решту три квартали – зростав [72, 84].

У 2023 ВВП зріс на 5,3%, але залишається меншим, ніж у 2021 році [72, 84], (рис.2.1.):

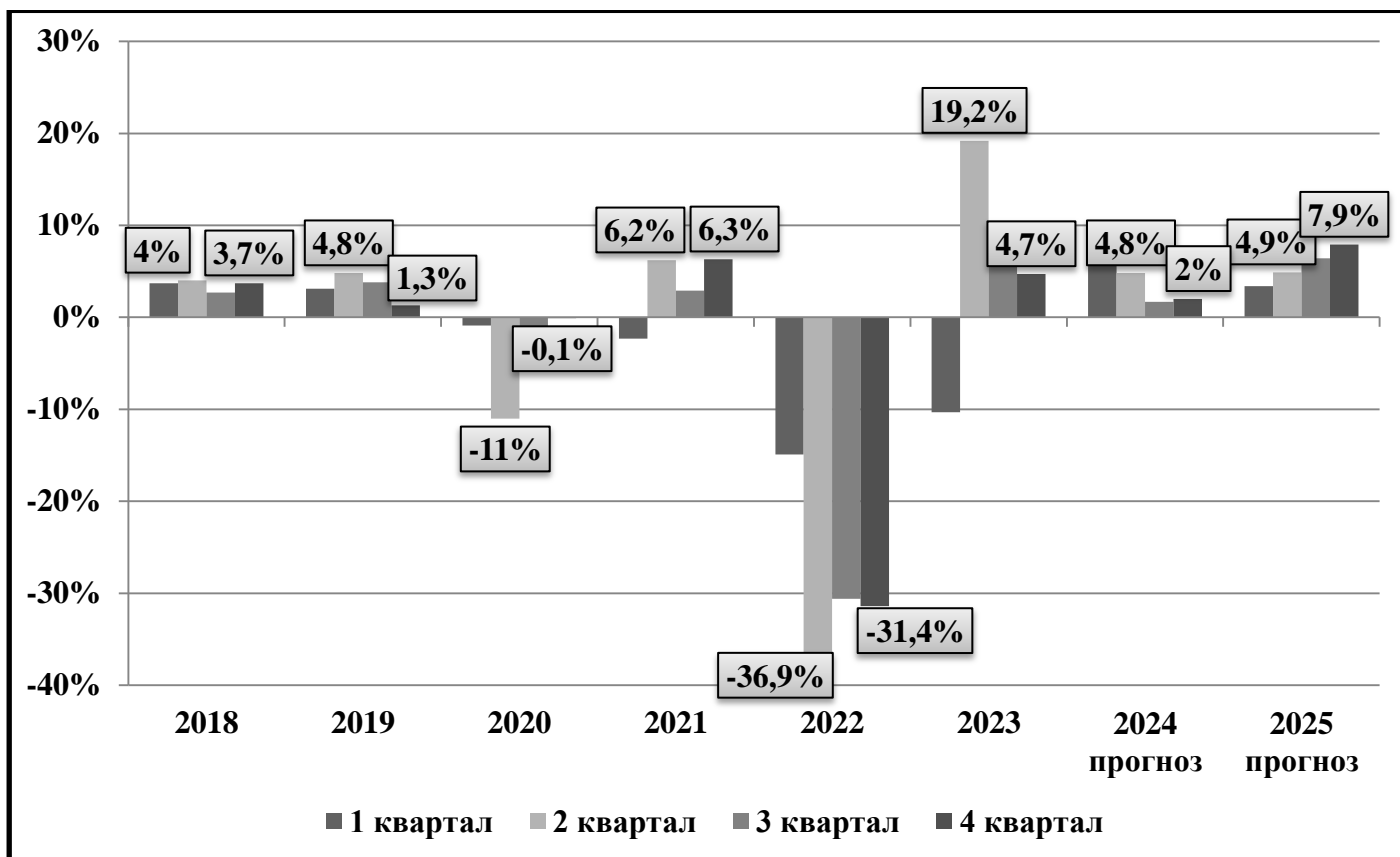

Рис. 2.1 Зміна реального ВВП України в період 2018-2023рр. та прогноз на 2024-2025рр., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

Зростання ВВП відбувалося на тлі низької бази порівняння у 2022 - насправді ж економічне відновлення припинилося. У кожному кварталі 2023 року реальний ВВП був нижчим відносно реального ВВП у відповідному кварталі 2021.

Варто зазначити, що ВВП залишається на рівні $\sim 3/4$ від 2021 року [72, 84], (рис.2.2.):

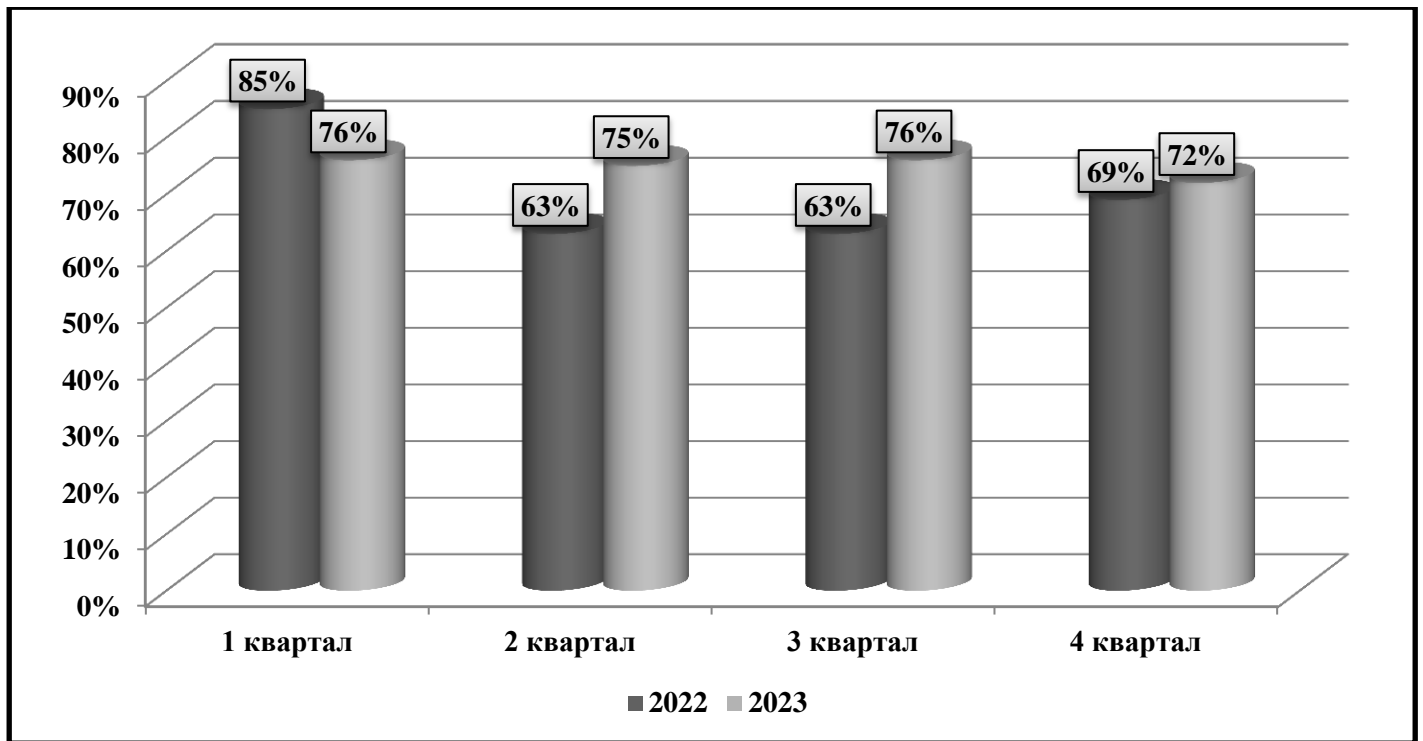

Рис. 2.2. Щоквартальна зміна реального ВВП України в 2022-2023рр.
відносно відповідного кварталу 2021 року, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Національного банку України.

За даними Національного банку Україна увійшла у 2023 рік із зафіксованим на рівні 36,6 гривень за долар США офіційним курсом. Готівковий же курс був суттєво вищим: 40,5 грн/дол. США станом на 1 січня 2023 року. Очікування на рік були різними: уряд заклав у бюджет на 2023 середньорічний курс 42,2 грн/дол. США, у той час, як неурядові експерти зійшлися у консенсус-прогнозі на середньорічному курсі 37,9 грн/дол. США [84].

Зрештою, НБУ більшу частину року зберігав курс зафіксованим на рівні 36,6, а розрив із готівковим курсом поступово зменшився. З жовтня НБУ перейшов до режиму керованої гнучкості, але завдяки значним обсягам валютних інтервенцій гривня навіть трохи зміцнювалася. У грудні тренд змінився і курс долара став зростати, і у новий 2024 рік Україна увійшла з курсом 38 грн/дол. США. Втім, середньорічний офіційний

курс був нижчим і від урядових, і від неурядових прогнозів, залишившись на рівні 36,6 гривень за долар США [84].

В 2023 році в Україні був рекордно високий рівень інфляції, що розігнався через війну та через друк гривні для покриття воєнних видатків. Втім, впродовж року інфляцію вдалося вгамувати: регулярні надходження іноземної допомоги дозволили припинити монетарне фінансування (за рахунок друку гривні) бюджету, а хороші врожаї сприяли зниженню цін на продукти. У грудні 2023 року інфляція становила 5,1%, майже повернувшись на рівень довоєнного таргету інфляції у 5%.

Незважаючи на війну, інфляція в Україні сповільнювалася швидше, ніж у сусідів [72, 82], (рис.2.3.):

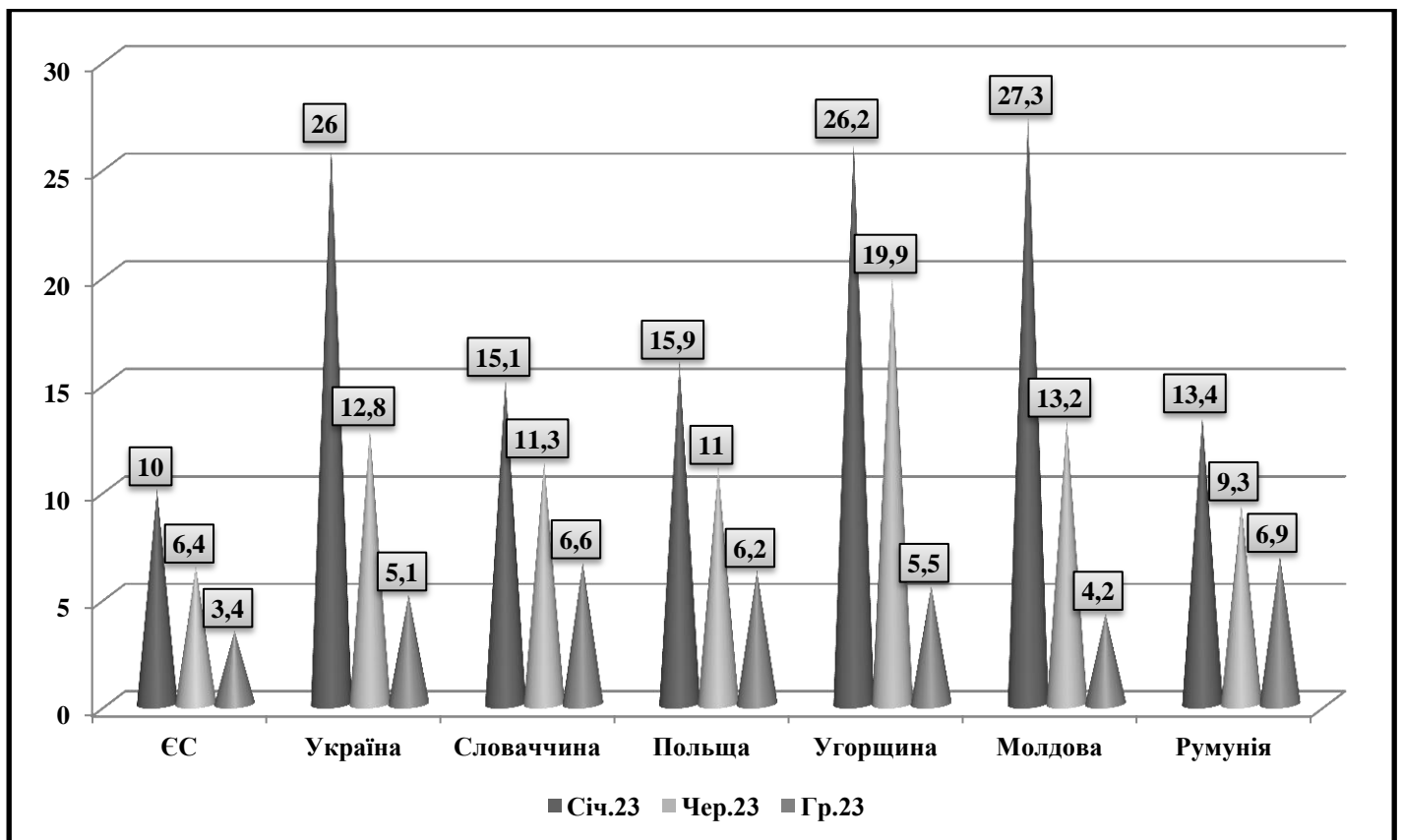

Рис. 2.3. Рівень інфляції в Україні, ЄС та інших країнах в січні, червні, грудні 2023 року, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України та Євростату.

Україна у 2023 році продовжувала отримувати іноземну фінансову допомогу - більше, ніж у 2022 році (42,5 млрд. дол. США у 2023 проти 31,1 млрд. дол. США у 2022 році), та більш регулярно та прогнозовано. Допомога здебільшого надходила у формі кредитів (63% від усієї фінансової допомоги), а не грантів; але кредити ці були дуже пільговими та необхідними для України, оскільки дозволили фінансувати важливі бюджетні потреби вже сьогодні [72, 82].

Усього потреби державного бюджету у додатковому фінансуванні за 2023 рік склали 59,9 млрд. дол. США - з них 47,9 млрд. дол. США дефіциту бюджету та 11,9 млрд. дол. США на погашення боргів. Іноземна допомога покрила 71% цих потреб; решту профінансували здебільшого за рахунок випуску ОВДП .

Тільки 27% допомоги у 2023 - гранти, решта – кредити [76], (рис.2.4.):

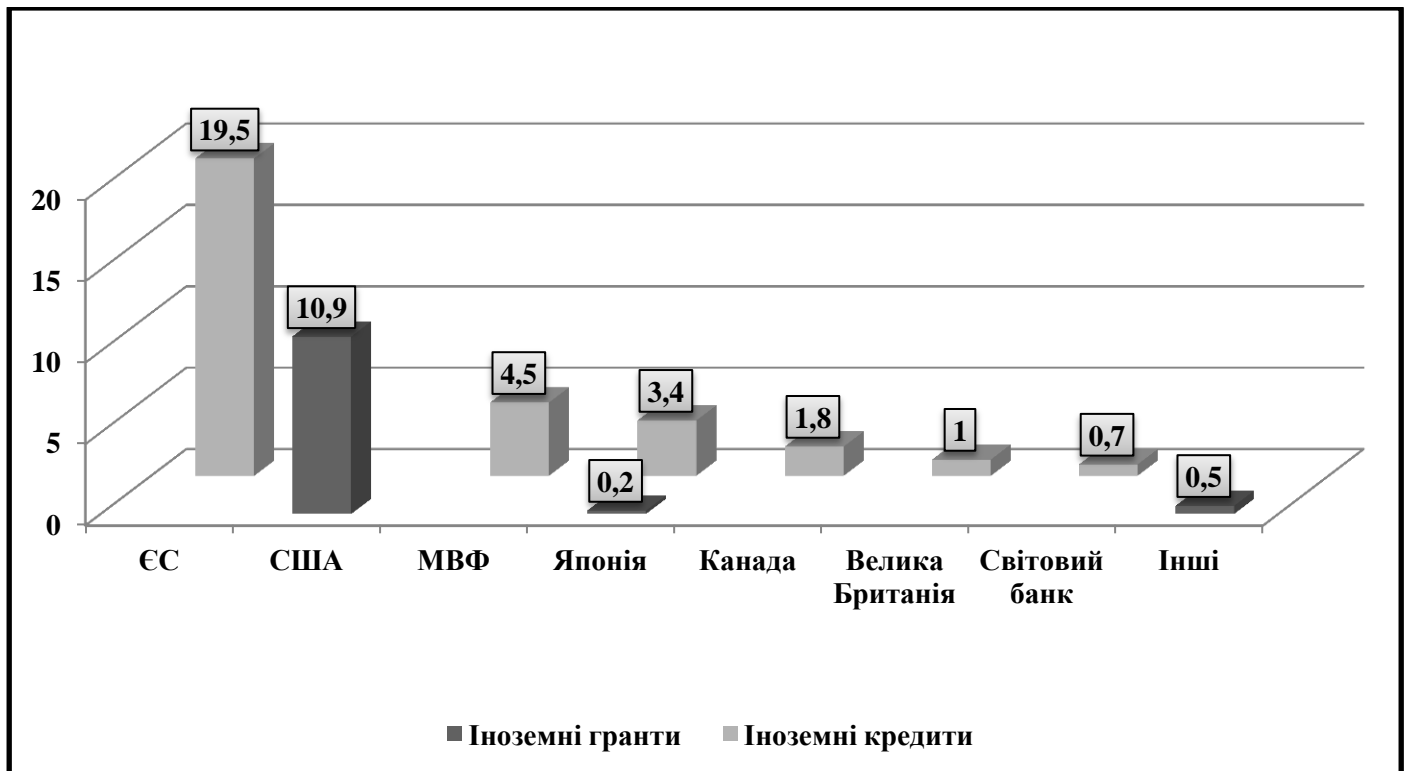

Рис. 2.4. Іноземне фінансування державного бюджету України, що надійшло у 2023 році, (млрд дол. США).

Інші - Норвегія, Німеччина, Іспанія, Фінляндія, Ірландія, Швейцарія, Бельгія, Ісландія, Естонія

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства фінансів України.

Завдяки іноземній фінансовій допомозі валютні резерви у 2023 році сягнули історично рекордних рівнів. Наприкінці року міжнародні резерви України склали 40,5 млрд. дол. США. Це більше, ніж історичний рекорд до повномасштабного вторгнення, коли у квітні 2011 року резерви сягнули свого попереднього піку у 38,4 млрд. дол. США.

Така ситуація під час війни стала можливою виключно через безпрецедентну фінансову підтримку України. Високий рівень резервів є певною подушкою безпеки на випадок перебоїв із подальшим надходженням допомоги.

Резерви України на рекордному рівні, незважаючи на війну [84], (рис.2.5.):

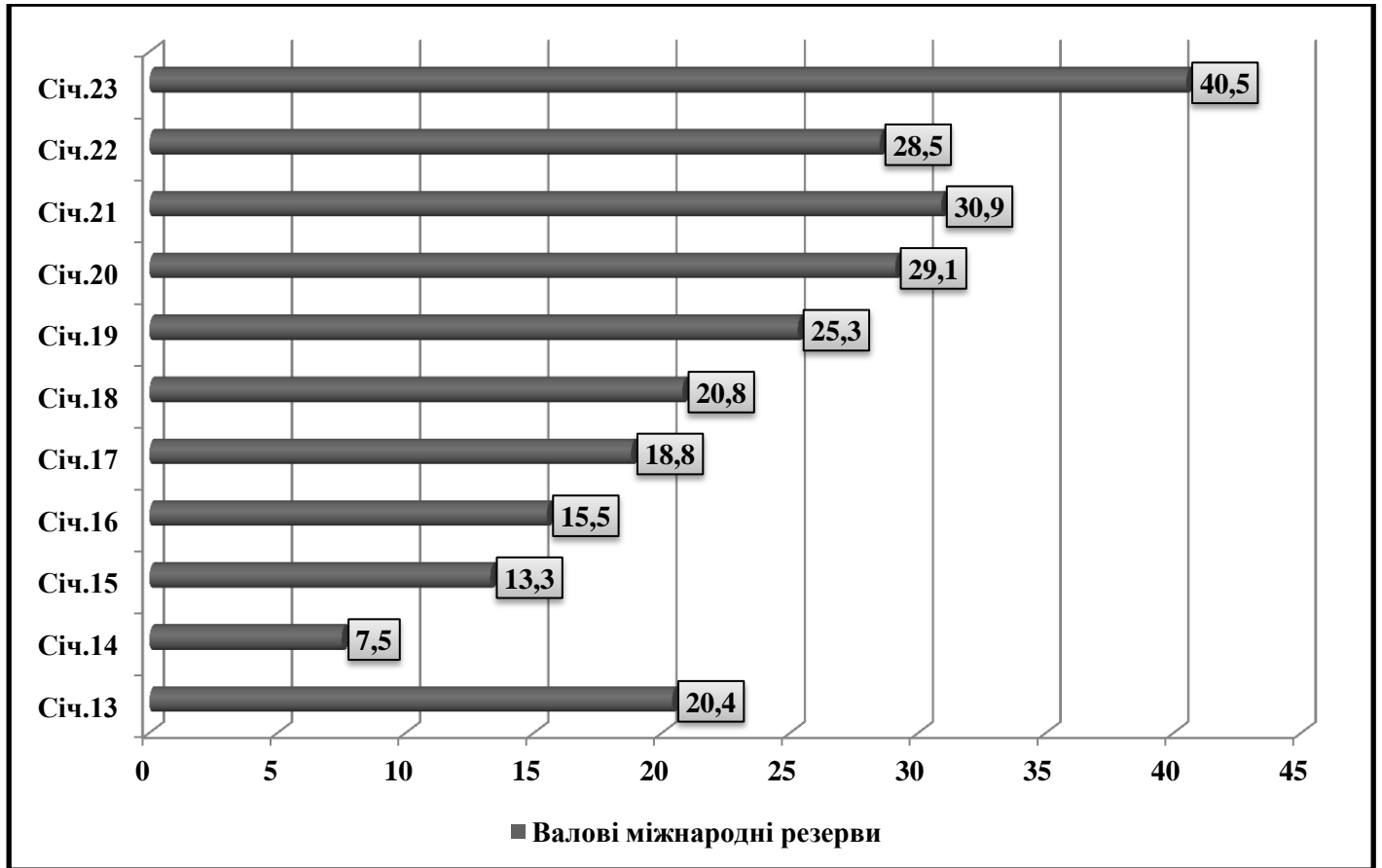

Рис. 2.5. Валові міжнародні резерви на кінець грудня 2013-2023 років, (млрд дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Наведено обсяги валових міжнародних резервів за підсумками грудня станом на 1 січня.

Варто зазначити, що історичний максимум становив до 24.02.2022 року (38,4 млрд. дол. США у квітні 2011 року), [84].

Український бюджет у 2023 році - все ще бюджет війни. Близько половини державного бюджету пішло на фінансування оборони; за нашими оцінками, витрати на оборону перевищують 30% ВВП за підсумками 2023 року. Для порівняння - "норма" НАТО в мирний час - 2%.

Власних податкових та митних надходжень Україні все ще не вистачає для покриття всіх видатків бюджету. Різницю вдавалося покривати за рахунок іноземної фінансової допомоги та випуску військових облігацій.

Україні не вистачає власних надходжень бюджету для фінансування всіх видатків [76], (рис.2.6.):

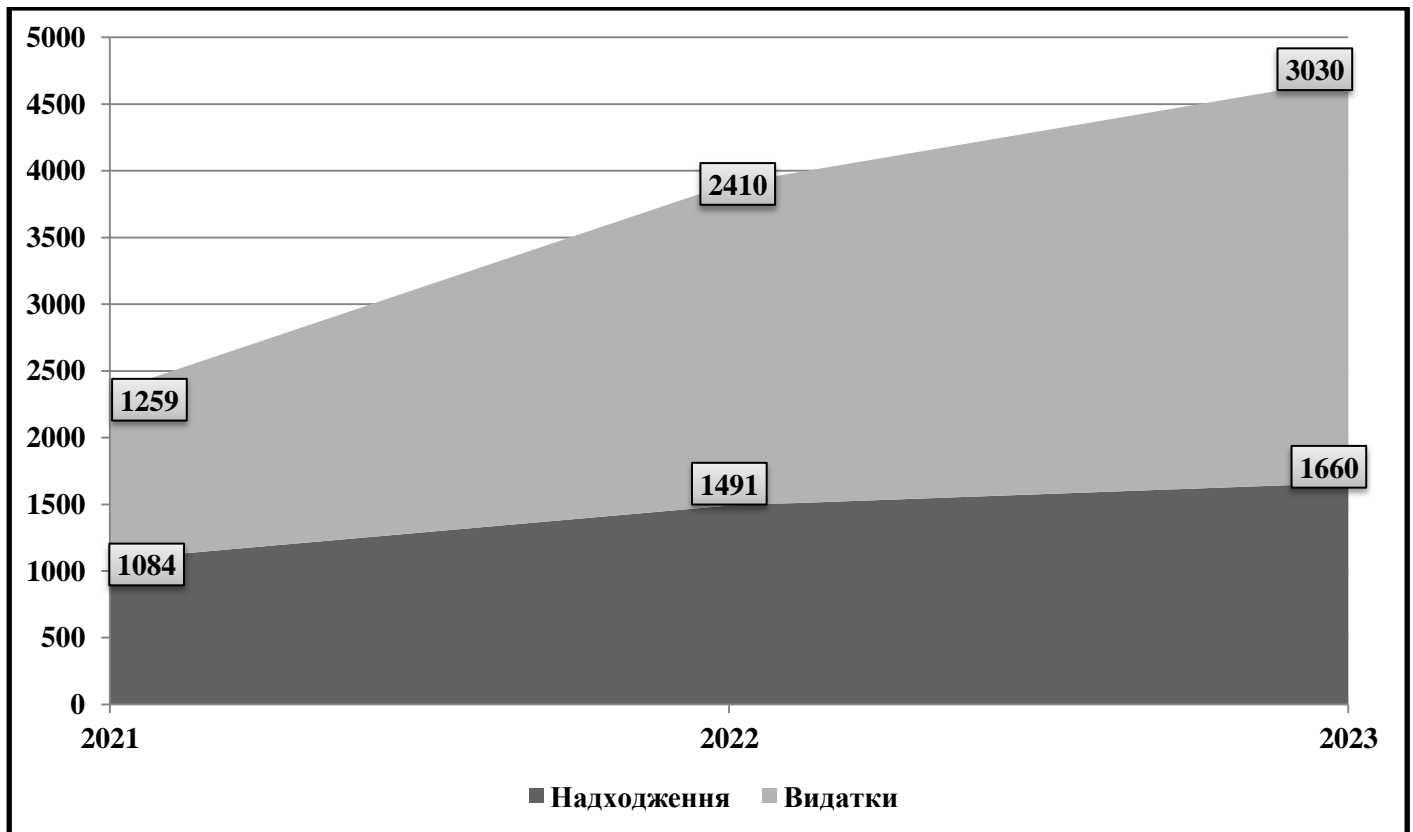

Рис. 2.6. Надходження та видатки загального фонду державного бюджету в 2021-2023рр., (млрд грн).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства фінансів України.

У 2023 році уряд залучив 566 млрд грн через ОВДП - більш ніж удвічі більше, ніж у 2022. Скоротився і фіскальний розрив. У 2022 році уряд витратив на погашення попередніх випусків ОВДП на 133 млрд грн більше, ніж вдалося залучити від випуску нового внутрішнього боргу; у 2023 ж вдалося рефінансувати погашення старого боргу та залучити зверху ще 196 млрд гривень. Втім, якщо ж порівняти надходження від нових випусків ОВДП за рік з витратами на погашення боргу за ОВДП та видатками з бюджету на його обслуговування, то різниця все ще залишалася негативною (3 млрд гривень), [76].

Обсяги залучених через ОВДП коштів суттєво зросли у 2023 році [76], (рис.2.7.):

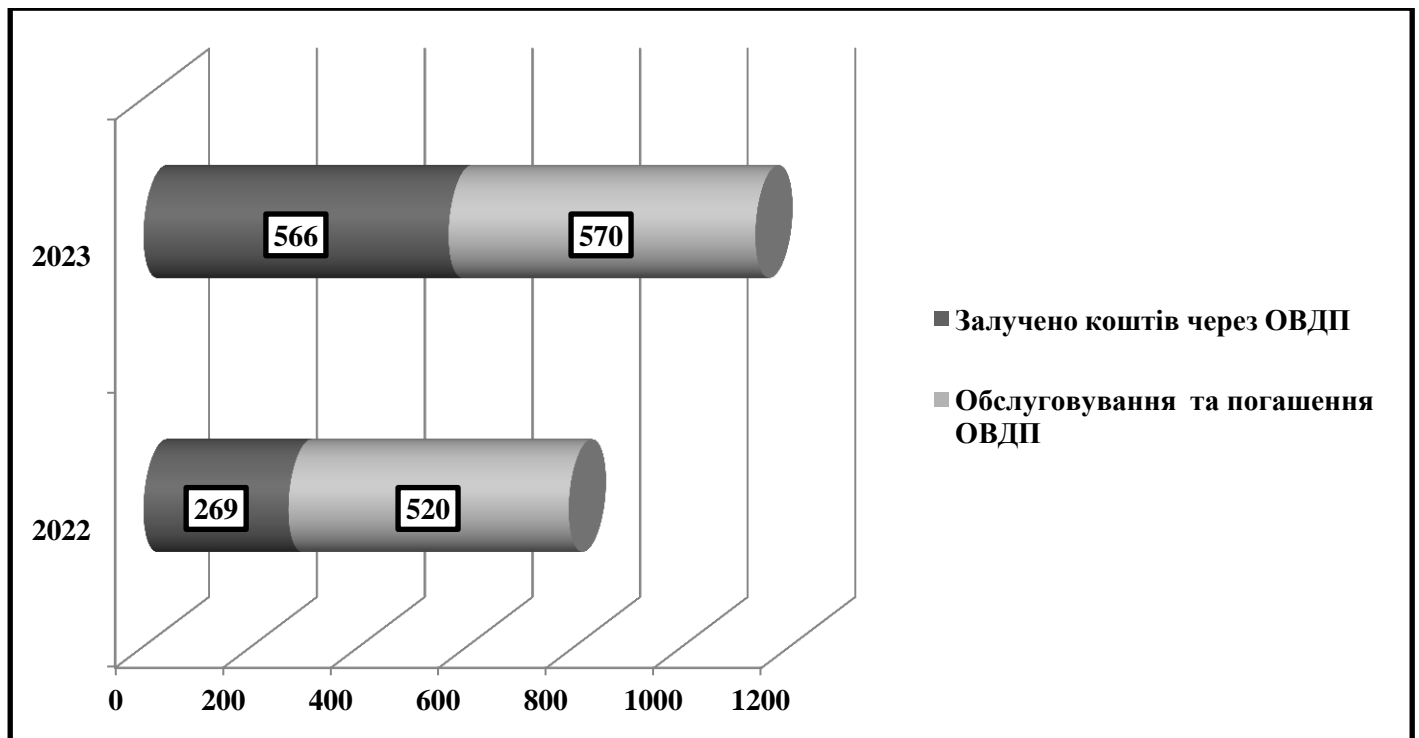

Рис. 2.7. Залучені кошти – обслуговування – погашення = різниця, (млрд грн).

Примітка. Побудовано автором за даними Міністерства фінансів України.

Розрахунки ЦЕС за даними: Міністерство фінансів України.

Порівняння залучених через ОВДП коштів з обсягами, витраченими на погашення та обслуговування попередніх випусків ОВДП.

У 2022 році через зниження попиту на кредити й банківські послуги загалом, а також через переоцінку своїх активів у зв'язку з бойовими діями та окупацією, банківські прибутки знизились [76].

Натомість 2023 рік для банків був значно успішнішим через монетарну політику, що передбачала високі ставки за депозитними сертифікатами. Щоб профінансувати державні оборонні видатки, був запроваджений тимчасовий підвищений податок на прибутки банків: 50% у 2023 та 25% у 2024-2025 роках. Прибутки банків у 2023 році вчетверо вищі, ніж у 2022 році, і на 12% вищі, ніж у 2021 році [84], (рис.2.8.):

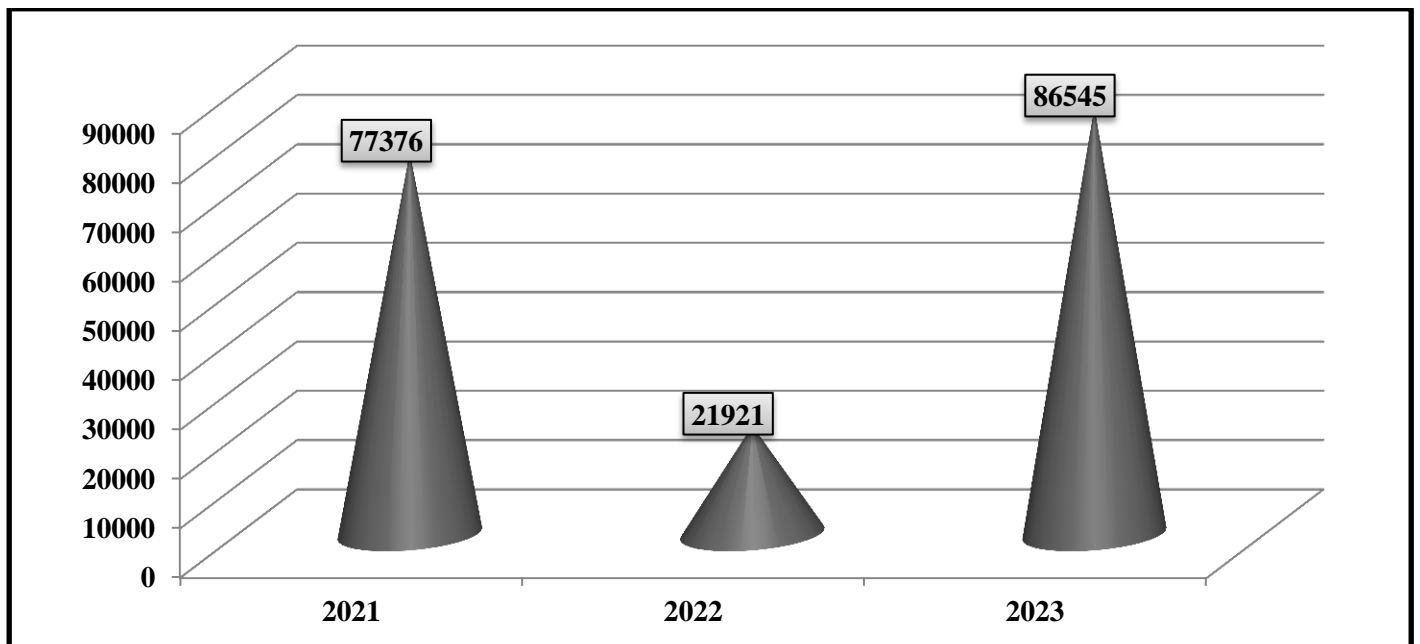

Рис. 2.8. Чистий прибуток банків у 2021-2023рр., (млн грн).

Без урахування неплатоспроможних банків

Примітка. Побудовано автором за даними Національного банку України.

Українська економіка поступово адаптується до функціонування в умовах воєнного стану, що впливає на зовнішню торгівлю. Як наслідок, товарообіг України почав відновлюватися, продемонструвавши незначне зростання на 4% у вартісному вираженні. Однак у фізичному вираженні товарообіг скоротився на стільки ж. Негативну динаміку експорту товарів подолати не вдалося.

У 2023 році з України експорували товарів на 36 млрд. дол. США, а імпортували - на 63,5 млрд. дол. США. Товарний експорт зменшувався другий рік поспіль: у 2021 році експорт товарів з України сягнув 68,2 млрд. дол. США, у 2022 - 44,2 млрд. дол. США. Ключовими категоріями товарного експорту України є продовольство (здебільшого зерно) та метали, які вкрай залежать від легкості логістики [77].

У 2023 році Україна створила власний Український морський коридор до чорноморських портів Одеської області після того, як росія перестала виконувати свої домовленості в рамках Зернової угоди. Це дозволило поступово нарощувати не тільки експорт зернових, але і відновити морський експорт інших товарів, а також поновити морський імпорт [77]. Втім, у 2023 році Україна також стала потерпати від польської блокади сухопутного кордону, що вдарила по українському експорту та по податкових надходженнях бюджету від імпорту товарів.

Імпорт (63,5 млрд. дол. США), [77], (рис. 2.9.):

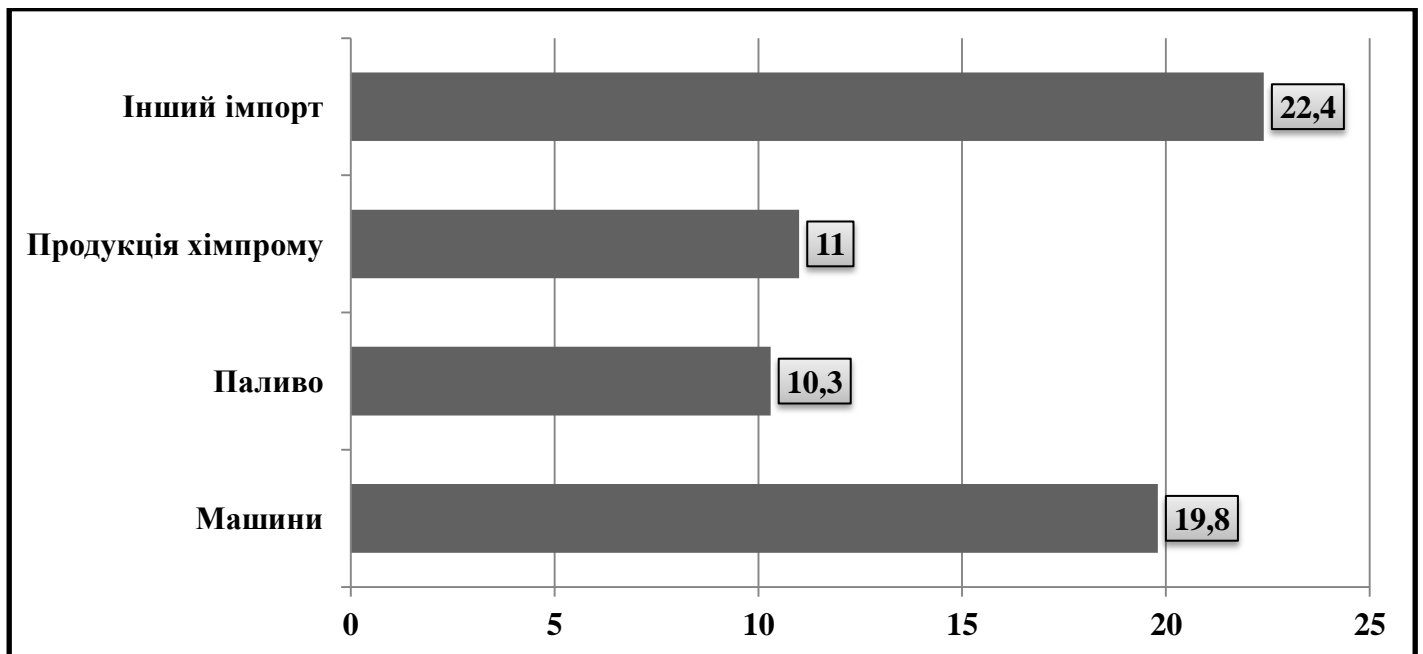

Рис. 2.9. Найбільші категорії товарного імпорту України у 2023 році, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної митної служби України.

Машини - машини, устаткування і транспорт;

Паливо - паливо-енергетичні матеріали;

Метали - метали і вироби з них.

Експорт (36 млрд. дол. США). Продовольство - найбільша категорія українського товарного експорту [77], (рис. 2.10.):

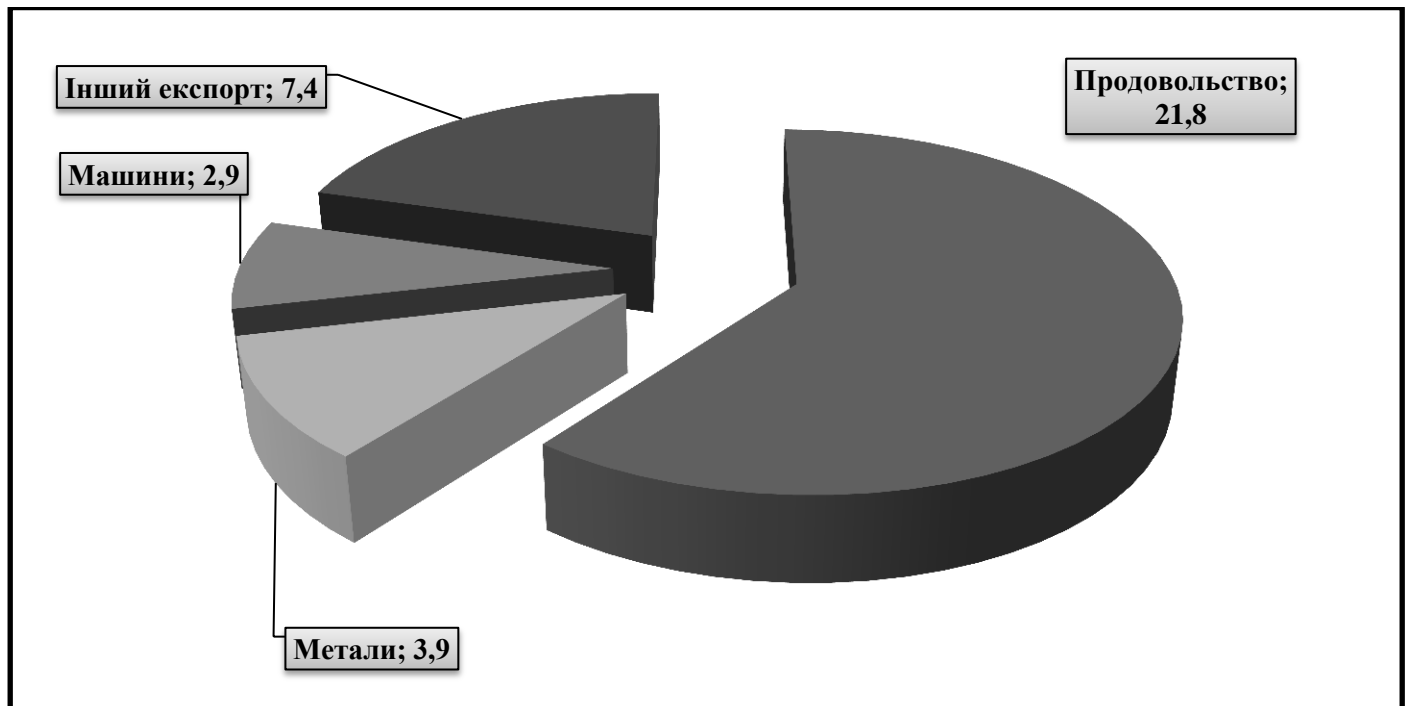

Рис. 2.10. Найбільші категорії товарного експорту України у 2023, (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної митної служби України.

Погода у 2023 році сприяла сільському господарству, і аграрії змогли побити рекорди врожайності. Рівень врожайності зернових збільшився до 54,7 ц/га - цей показник побив попередній рекорд 2021 року, коли врожайність становила 53,6 ц/га. Хорошою була врожайність також і інших культур. Це дозволило зібрати високі врожаї незважаючи на втрату для сільського господарства значної частини територій, які або знаходяться під окупацією, або є небезпечними для роботи [72].

Високі врожаї також несуть певні виклики - важливим є збереження логістичних можливостей для експорту продовольства. Наприкінці 2023 року морський експорт зернових та олійних через Український морський коридор вийшов на пікові показники Зернової угоди. Важливо зберегти ці можливості у 2024 році, а також добитися зняття Польщею блокади західного кордону України [72].

Хороша погода дозволила зібрати високий врожай [72], (рис. 2.11.):

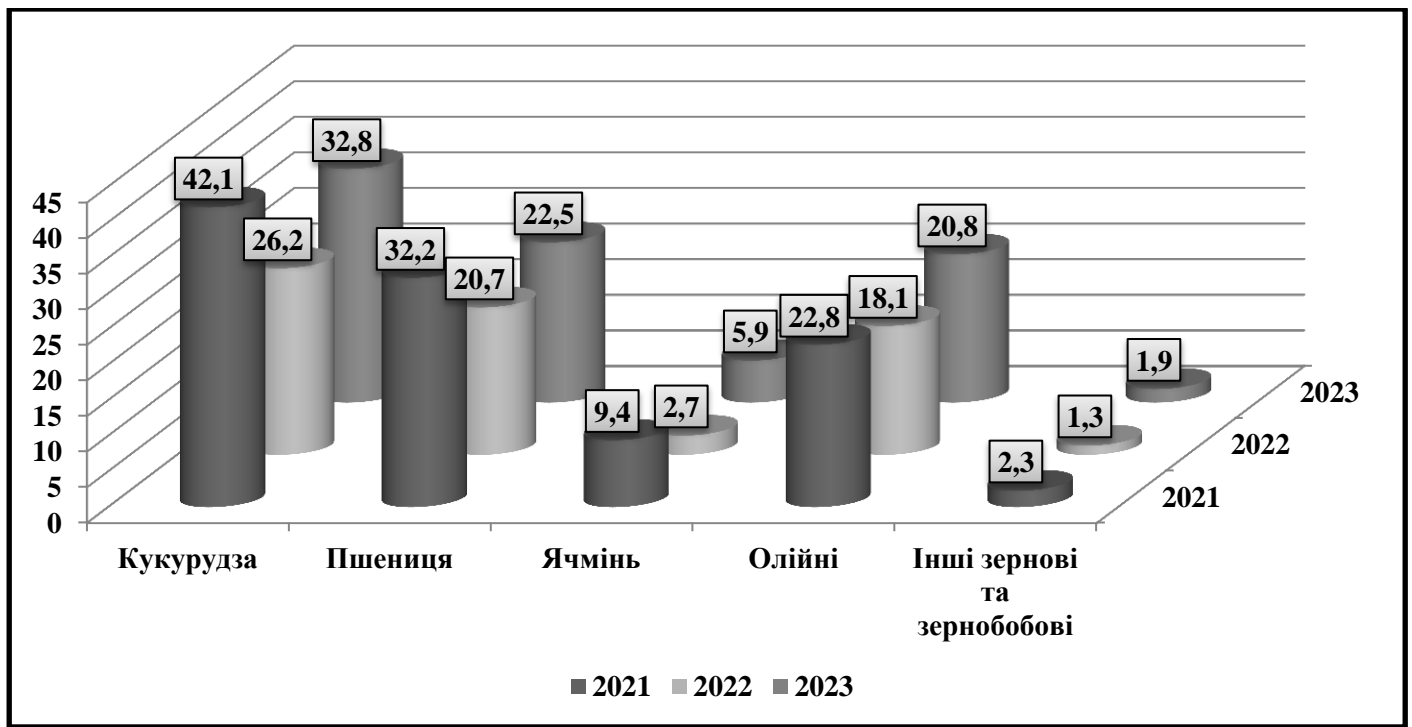

Рис. 2.11. Врожай зернових, зернобобових та олійних в Україні у 2021-2023рр., (млн тонн).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Металургійні підприємства України поступово, повільно, але відновлювались. Наразі металургійні комбінати працюють приблизно на 70% своїх потужностей. Наприкінці 2023 року нарешті вдалося послабити мотузку на шиї металургів - відновився морський експорт продукції через Український морський коридор. Коридор мусить продовжити працювати, а можливості для експорту чорних металів

розширюватися. Тоді металургія почуватиметься значно впевненіше, оскільки до війни 4/5 виробленої продукції галузі йшло за кордон, і замінити такі обсяги внутрішнім споживанням практично неможливо [77].

Металургійне виробництво потерпає від логістичних проблем [72], (рис. 2.12.):

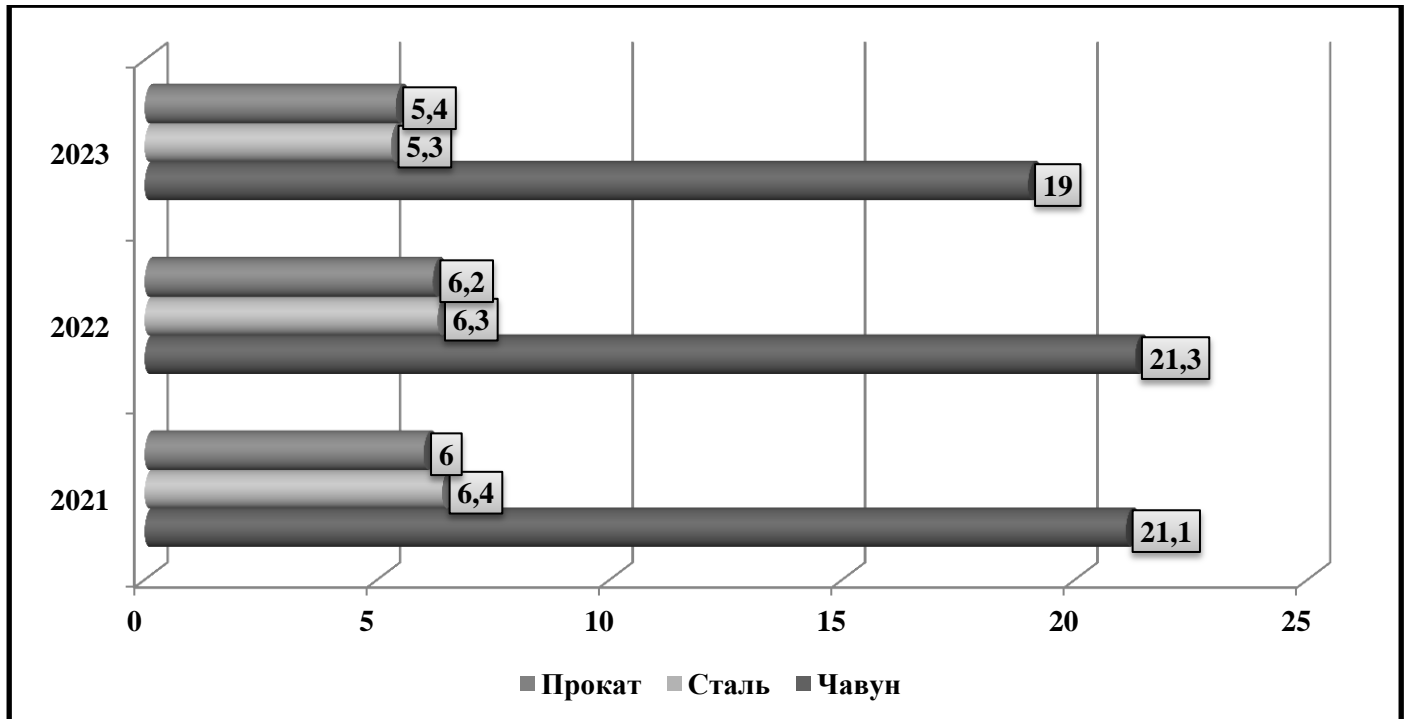

Рис. 2.12. Металургійне виробництво України за основними категоріями у 2021-2023рр., (млн тон).

Примітка. Побудовано автором за даними Укрметалургпром України.

Від початку повномасштабного вторгнення Держстат не публікує даних щодо безробіття. Дослідницька агенція Info Sapiens робить власні оцінки його рівня. Протягом усього 2023 року зберігався тренд на стаке зниження безробіття. Водночас під кінець року безробіття все ще було у півтора-два рази вищим за рівень початку 2022, перед повномасштабним вторгненням. Протягом 2023 незмінно 20-25 відсотків опитаних Info Sapiens повідомляли, що економлять на їжі - це орієнтовно збігається з оцінкою бідності в Україні від Світового банку [70].

Безробіття зменшувалось упродовж 2023 року [72], (рис. 2.13.):

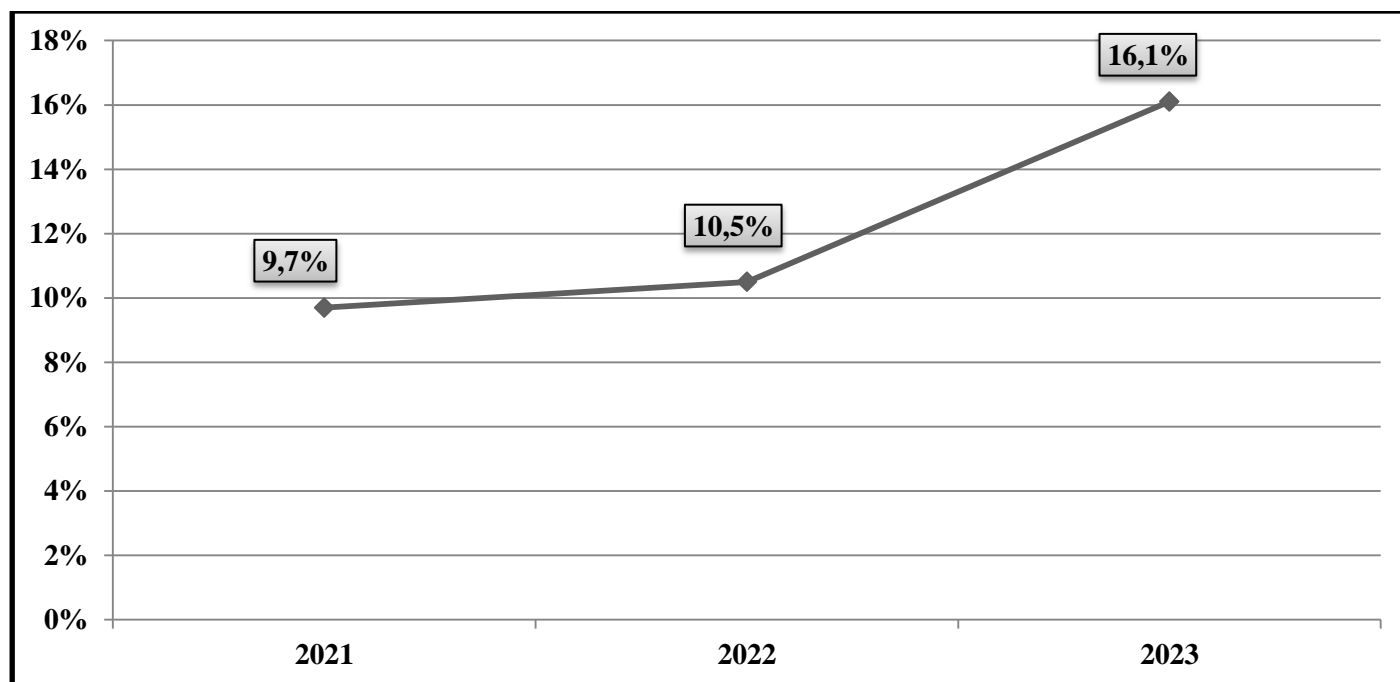

Рис. 2.13. Рівень безробіття в Україні у 2021-2023рр., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Info Sapiens.

Кількість вакансій на ринку праці стабільно відновлювалась протягом 2023, однак досі не досягла рівня 2021 року. З іншого боку, динаміка шукачів роботи була негативною, що також підтверджують результати опитування бізнесу, який стверджує, що брак робочої сили є суттєвою перешкодою для підприємницької діяльності [72].

У перший місяць повномасштабної війни через масові звільнення та сповільнення активності бізнесу на ринок праці прибувало значно більше нових працівників, аніж могли прийняти працедавці. Протягом 2022 року динаміка ринку праці вирівнювалась, і вже у 2023 співвідношення нових шукачів роботи та нових вакансій вийшло на рівень 2021 року [72].

З одного боку, вакансій на ринку в цілому стало більше; з іншого боку - охочих зайняти ці вакансії вже не так багато. Ринок стабілізувався після первинного шоку повномасштабної війни та поступово адаптується до структурних змін в економіці.

Водночас вільних робочих рук в Україні дедалі менше: значна частина українців перебувають за кордоном, а близько мільйона чоловіків та жінок боронять країну у лавах Сил оборони [72].

Таким чином, дослідження показало, що Україна опинилася в складній ситуації російської військової агресії проти України, яка створює негативну динаміку у зовнішньоекономічній діяльності. Це має значний вплив на економіку країни, оскільки зовнішній ринок є важливим джерелом доходів для України. Дослідження основних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в період російської агресії показує, що обсяги експорту товарів з України, який фактично зупинився на початку війни, зараз поступово відновлюються.

Для оперативної координації зовнішньоекономічної діяльності необхідно впроваджувати аналітичні системи на основі передових інформаційних технологій в режимі реального часу та застосовувати передові технології штучного інтелекту при прийнятті рішень. Українським промисловим підприємствам варто знати про можливості виходу на нові ринки передових європейських країн на етапі відновлення економіки після закінчення війни. Однак головною передумовою для закріплення на цих ринках є бажання і готовність вітчизняних підприємств розвивати різні сектори економіки та підвищувати свою конкурентоспроможність за рахунок підвищення рівня інноваційності, екологічності та технологічної складності своєї продукції і послуг.

Україна перебуває у складній ситуації, зумовленій воєнним станом, а економічні показники демонструють негативну динаміку. Це суттєво впливає на економіку країни, оскільки зовнішній ринок є важливим джерелом доходу для України. Щоб забезпечити ефективне регулювання та контроль зовнішньоекономічної діяльності необхідно застосовувати передові технології штучного інтелекту для прийняття рішень шляхом впровадження системи аналізу в реальному часі на основі передових інформаційних технологій.

2.2. Співробітництво України з міжнародними економічними організаціями

Війна поставила перед Україною та світовим співтовариством низку викликів, які можливо подолати лише спільними зусиллями світового співтовариства, оскільки вони породжують негативні наслідки не лише для України, а й для всього світу. Глобалізація сучасного світу на міжнародному рівні призводить до постійної ентропії, наслідком якої стало, з одного боку, зростання швидкості та якості прийняття рішень міжнародною спільнотою, з іншого – підвищення рівня взаємозалежності глобальних акторів.

Міжнародні міждержавні та недержавні організації, як міжнародні актори, відіграють в глобальному світі роль своєрідної нервової системи, сприймаючи інформацію, аналізуючи інформацію та формуючи відповідь. Саме від того, наскільки своєчасною, адекватною та ефективною буде реакція міжнародного співтовариства на глобальні виклики, в тому числі – і міжнародних організацій, залежить спроможність світового співтовариства долати глобальні проблеми людства різного напрямлення: глобальне потепління, війна чи продовольча криза [76].

Міжнародний Валютний Фонд (International Monetary Fund) є міжнародною фінансовою організацією, яка була заснована в 1944 році. До її складу входять 190 країн [78].

Фонд має статус спеціалізованої установи ООН і його метою є регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів та надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті.

Україна стала членом МВФ відповідно до Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 3 червня 1992 р. [78].

Україна з 1994 р. активно співпрацює з МВФ, використовуючи його фінансові і технічні ресурси з метою досягнення макроекономічної стабілізації та створення необхідних передумов для проведення економічних реформ.

За 31 рік співпраці з МВФ було започатковано 16 програм економічного розвитку та підтримки впровадження реформ в Україні загальним обсягом 53,9 млрд дол. США.

Кошти, отримані від МВФ у рамках відповідних програм направлялись як на покриття дефіциту державного бюджету, так і на покриття золотовалютних резервів Національного банку України [78].

Кредитні ресурси МВФ є одними з «найдешевших» порівняно з умовами надання позик іншими кредиторами. Більш того, програми МВФ надавали можливість Україні забезпечити посилення фіскальної та фінансової стабільності, поступово запроваджувати структурні реформи та спрямувати Україну шляхом стабільного та збалансованого зростання.

З початку повномасштабної військової агресії росії завдяки підтримці МВФ Україні вдалось забезпечити фінансову та макроекономічну стабільність. Допомога надавалась у рамках різних інструментів (Інструмент швидкого фінансування (Rapid Financing Instrument – RFI) та Механізм розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF)), а також на пільговій та грантовій основі від міжнародних партнерів через спеціально створений Адміністративний рахунок МВФ [78].

31 березня 2023 року Рада виконавчих директорів МВФ схвалила нову Програму в рамках Механізму розширеного фінансування (EFF) у розмірі 11,6 млрд СПЗ (близько 15,6 млрд дол. США). Програма EFF є частиною пакету підтримки України загальною вартістю у 115 млрд дол. США. Програма EFF розрахована на 4 роки (48 місяців) і передбачає 11 переглядів (у т.ч. 2 перегляди у 2023 році – 15 червня та 13 жовтня), [76].

Програма України в рамках EFF націлена на підтримку політики, спрямованої на збереження фіскальної, цінової та фінансової стабільності, а також на підтримку

економічного відновлення з одночасним покращенням управління та зміцненням інституції для сприяння довгостроковому зростанню в контексті післявоєнної відбудови та шляху України до вступу в ЄС.

Співпраця України з МВФ набуває особливого значення, адже кредитування країни під час воєнного стану є винятковим випадком для Фонду. Від 2014 року Україна отримала від МВФ понад 12 млрд доларів США у рамках трьох останніх довоєнних програм. Ці кошти були дуже важливими для забезпечення економічної стабільності та збереження інвестиційного клімату в Україні в умовах російської агресії.

На початку 2023 року Україна успішно пройшла Моніторингову програму із залученням Ради Фонду, що відкрило шлях до обговорення повноцінної програми фінансування. Наприкінці березня цього року Виконавча рада схвалила чотирирічну програму в рамках Механізму розширеного фінансування (EFF) на суму близько 15,6 млрд доларів США [78].

Програма EFF 2023 є однією з найбільших за розміром погодженого фінансування за всю історію співпраці України з МВФ – за 30 років наша країна загалом отримала від Фонду близько 37 млрд доларів США. Як і попередні програми, вона буде спрямована на підтримку економічної та фінансової стабільності, відновлення боргової стійкості на довгострокову перспективу як за базового, так і за погіршеного сценарію, а також сприяння реформам, які підтримують відновлення України на шляху до вступу в ЄС.

Головною перепоною, яка ставить під загрозу повне виконання взятих країною зобов'язань, є надзвичайно висока невизначеність з боку України через повномасштабну війну. Через це програма передбачає два етапи реалізації – «воєнний» та «повоєнний».

Ключовою метою **першого етапу (2023-2024 роки)** буде підтримка фіскальної, цінової та фінансової стабільності, Зобов'язання української влади полягають у підтримці та продовженні реформ для зміцнення системи управління та протидії

корупції. 3 квітня 2023 року Україна отримала перший транш у розмірі 2,7 млрд доларів США [78].

Акцентом на **другому етапі (2024-2027 роки)** стане проведення структурних реформ. Не менш важливим напрямком стане відновлення економічної стабільності та прискорення реалізації зусиль для вступу до ЄС.

Для моніторингу та оцінки прогресу виконання програми заплановано провести одинадцять переглядів, які на початкових етапах будуть щоквартальними. Це дозволить узгоджувати коригувальні заходи, які сприятимуть досягненню узгоджених цілей.

Меморандум про економічну та фінансову політику містить 19 структурних маяків, і є найбільшим за їх кількістю від 2015 року. Варто зазначити, що термін виконання 17 структурних маяків припадає на 2023 рік, і лише два мають бути реалізовані до середини 2024 року [78], (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Класифікація структурних маяків

Сектор	Кількість СМ
Фіскальний	10
Управління / Боротьба з корупцією	4
Фінансовий сектор	3
Монетарна і валютно-курсова політика	1
Енергетика / Корпоративне управління	1
Загальна кількість СМ	19

Примітка. Складено автором за даними МВФ.

Головна ідея – створення Національної стратегії доходів (НСД) до кінця поточного року, яка стане важливою складовою довгострокового плану економічної стабілізації України. У рамках цієї стратегії будуть проведені заходи щодо перегляду

спрощеного режиму оподаткування, зміцнення інституцій податкової та митної служб, приведення ПДВ та акцизних зборів у відповідність до стандартів ЄС, зміцнення антикорупційних заходів та податкової реформи, що сприятиме відновленню після війни.

До того ж планується відновити середньострокове бюджетне планування, яке було запроваджене до початку повномасштабного вторгнення, і підготувати Бюджетну декларацію на 2025-2028 роки.

МВФ зазвичай акцентує на протидії корупції. Україна має виконати свої основні зобов'язання у цьому секторі до кінця поточного року. До липня 2023 року Україна має прийняти закон, який відновить обов'язкове подання майнових декларацій для посадових осіб, які не задіяні у мобілізації та воєнних діях, та їх перевірку Національним агентством з питань запобігання корупції. До жовтня 2023 року необхідно внести зміни до Закону щодо запровадження посиленних заходів належної перевірки політично значущих осіб відповідно до стандартів FATF [78].

Крім того, до кінця 2023 року необхідно ухвалити законодавство для підвищення інституційної незалежності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Одним із найважливіших завдань у банківському секторі є проведення НБУ детальної діагностики банків та оновлення стратегії розвитку фінансового сектору до середини поточного року. Крім того, Уряд повинен координувати питання націоналізації банків з Міжнародним валютним фондом.

Після початку повномасштабної війни Уряд вжив низку надзвичайних заходів для забезпечення цінової та зовнішньої стабільності, зокрема встановлення фіксованого обмінного курсу та валютного контролю. Однак, у Меморандумі зазначено, що за можливості влада планує поступово перейти до більш гнучкого валютного курсу та послабити валютний контроль.

Також ідеться про те, що Уряд має намір уникнути емісійного фінансування та звертатися до НБУ з відповідною потребою лише в крайніх випадках та в обмежених обсягах.

У Меморандумі передбачені значні зміни у системі соціального захисту, зокрема реформування пенсійної системи та вдосконалення механізмів надання соціальної допомоги. Водночас, влада розглядає можливість проведення реформ у енергетичному секторі для вирішення структурних проблем, зокрема підвищення тарифів на газ та електроенергію з метою відшкодування видатків та захисту вразливих домогосподарств.

Одним із пріоритетів Уряду є обов'язкове пенсійне накопичення, яке передбачає створення рахунків для всіх працевлаштованих українців, основні джерела яких будуть внески роботодавців, держави та громадян. Однак впровадження цієї системи нині виглядає невизначено.

У Меморандумі українська влада заявляє про свої плани здійснення післявоєнної відбудови відповідно до найвищих стандартів прозорості та підзвітності. У рамках цих зобов'язань запланована співпраця з міжнародними партнерами та ОГС щодо використання цифрових технологій, зокрема національної системи електронних закупівель, адаптованої до міжнародних стандартів проведення конкурентних тендерів. Також передбачені комплексні аудити використання коштів на відбудову та оприлюднення звітів про їх результати.

Попередній Меморандум від 2022 року вже містив інформацію про створення платформи для відстеження та аналізу процесів закупівель та витрат на відбудову. У межах поточної програми мова йде про адаптацію національної системи електронних закупівель відповідно до міжнародних стандартів.

Станом на 31 березня 2023 року загальна сума непогашених кредитів України становить близько 12,1 млрд доларів США. З урахуванням відсотків та інших додаткових платежів сума заборгованості становить близько 14,4 млрд доларів США. У період з 2023 по 2027 роки Україна має сплатити Фонду близько 11,5 млрд доларів США разом з відсотками та комісійними платежами. За прогнозами МВФ, Україна повністю погасить борг тільки в 2043 році, але це можливо лише у випадку, якщо країна не отримає нового фінансування [78], (табл. 2.2):

Сума непогашених кредитів у розрізі окремих програм

Програма, рік погодження	Сума непогашеного кредиту станом на 31.03.2023р., млрд. СПЗ
Фіскальний	2,6
Управління / Боротьба з корупцією	0,4
Фінансовий сектор	2
Монетарна і валютно-курсова політика	1
Енергетика / Корпоративне управління	1
	2
Всього	9 (близько 12,1 млрд дол. США)

Примітка. Складено автором за даними МВФ.

Отримання Україною нової програми МВФ можна назвати значним досягненням та винятком із правил. У Фонду немає прямих заборон на кредитування країн у стані війни, проте він не може надавати країнам фінансування без чіткого макропрогнозу. А скласти його для України, у якій тривають активні бойові дії, майже неможливо. Тож Фонд виступає не лише у ролі кредитора, а й «лакмусового папірця», який дає міжнародним донорам та партнерам упевненість та надійність в стабільності нашої країни, і слугує виразним сигналом подальшої підтримки для світової фінансової спільноти [78].

Група Світового банку (СБ).

Група Світового банку (World Bank Group) складається з п'яти організацій (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, МБРР (IBRD); Міжнародна асоціація розвитку, МАР (IDA); Міжнародна фінансова корпорація, МФК (IFC); Багатостороння агенція з гарантій інвестицій, БАГІ (MIGA); Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів, МЦУІС (ICSID)). Метою діяльності цих установ є надання фінансової і технічної допомоги країнам, що розвиваються [70].

Кожна з 189 країн-членів Світового банку володіє певною кількістю його акцій. Кількість голосів, які мають країни-учасниці, залежить від їхньої частки в статутному капіталі Банку, яка, у свою чергу, значною мірою визначається часткою цих країн в світовій економіці.

Акціонери формують Раду директорів, яка є вищим органом, що приймає рішення і визначає політику Банку.

Україна приєдналась до Світового банку у 1992 році. Представництво Світового банку в Україні було відкрито в 1993 році.

Серед міжнародних кредитно-фінансових організацій Світовий банк є другим, після МВФ, кредитором України. За роки співробітництва Світовий банк затвердив для України 72 позики загальним обсягом більш ніж 15,4 млрд дол. США та 2,2 млрд євро, з яких отримано 14,2 млрд. дол. США та 2,2 млрд євро [70].

З 24 лютого 2022 року Світовий банк мобілізував на підтримку України фінансові ресурси у розмірі 34 млрд дол. США. Понад 22 млрд дол. США з цієї суми вже надано Україні.

Фінансові ресурси, отримані від Світового банку та створених трастових фондів, використовуються для підтримки державного бюджету, здійснення інституційних та структурних реформ, підготовки та реалізації довгострокових інвестиційних проектів, які відповідають пріоритетним напрямам економічного розвитку України.

З метою підтримки України на шляху впровадження структурних реформ в економіці Світовим банком надано Гарантію на підтримку державної політики у сфері економічного зростання та фіскально стійких послуг.

Наразі здійснюються заходи з імплементації нових спільних системних проектів, які будуть впроваджуватись у процесі відбудови України, зокрема для реконструкції транспортної інфраструктури “RELINK”, електроенергетичного сектору “Re-Power”, підтримки системи охорони здоров’я “Heal Ukraine”, відновлення зруйнованого житла громадян внаслідок бойових дій “HOPE”, а також інших проектів, що наразі знаходяться на етапі підготовки [70].

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD) – міжнародна фінансова організація, діяльність якої спрямована на фінансування економічних реформ у країнах Східної Європи з метою їх переходу до ринкової економіки. Банк заснований у 1990 році відповідно до Угоди про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку. Штаб-квартира ЄБРР знаходиться в Лондоні. На сьогодні акціонерами ЄБРР є 71 країна, а також Європейський Союз та Європейський інвестиційний банк. Структура керівних органів ЄБРР включає президента, раду керуючих та виконавчий орган - раду директорів. Україна є членом ЄБРР з 13 серпня 1992 року. Постійне представництво ЄБРР в Києві функціонує з 1993 року [75].

ЄБРР працює лише на комерційних засадах. Банк надає виключно цільові кредити під конкретні проекти приватним і державним структурам на потреби розвитку економіки (окрім оборонної та тютюнової промисловості, а також проектів грального бізнесу). Крім цільових кредитів ЄБРР здійснює прямі інвестиції, а також надає технічну допомогу (консультації, навчання банкірів та менеджерів, допомога в організації системи розподілу продовольства). Спеціальних коштів для надання технічної допомоги ЄБРР не має, а залучає інші ресурси, в тому числі зі створених у країнах ЄС спеціальних фондів.

У листопаді 2020 року Рада директорів ЄБРР ухвалила рішення про створення Рахунку міжнародного співробітництва з питань Чорнобиля. Призначення нового фонду – подолання викликів, які ще залишаються в Чорнобильській зоні, та забезпечення належного використання результатів, досягнутих у рамках роботи Чорнобильського фонду «Укриття» (новий безпечний конфайнмент) та Рахунку ядерної безпеки (сховище відпрацьованого ядерного палива та завод з переробки рідких радіоактивних відходів).

ЄБРР є одним з найбільших інституційних кредиторів в Україні. Станом на кінець березня 2023 року сукупний обсяг виділеного Україні Банком фінансування

становить 18,1 млрд євро в рамках 529 проектів. Частка приватного сектору в українському портфоліо складає 39% [75].

У березні 2022 року ЄБРР оголосив початковий «пакет стійкості» у розмірі 2 млрд євро, що передбачає фінансування заходів для допомоги громадянам, компаніям і країнам, які зазнали впливу війни РФ проти України. Підтримка для українських компаній передбачена, зокрема, у формі відстрочених кредитів, підтримки ліквідності та торговельного фінансування. За можливості компаніям також буде надаватися допомога у релокації з метою продовження діяльності. Кошти для країн-сусідів України передбачені для допомоги у зв'язку з приїздом біженців, пом'якшення наслідків війни та санкцій для їхнього енергетичного сектору, підтримання ліквідності для малого та середнього бізнесу [75].

Таким чином, аналіз сучасного стану співпраці України з міжнародними організаціями в умовах війни продемонстрував високий рівень підтримки та співпраці практично у всіх сферах діяльності країни.

Особливу увагу міжнародних організацій в умовах війни зосереджено на питаннях підтримки безпеки та миру; підтримки економіки України та її післявоєнного відновлення; забезпечення прав та свобод людини; соціально-гуманітарну підтримку, як населення загалом, так і вразливих верств населення (багатодітних родин, дітей та людей з особливими потребами, тимчасово переміщених осіб, самотніх пенсіонерів та ін.), фізичну та психологічну реабілітацію військових тощо.

Перспективними напрямками співпраці вбачаємо наступне: продовження співпраці з міжнародними організаціями в галузі безпеки у напрямках створення превентивних механізмів щодо упередження повторення неспровокованих збройних нападів на геополітичній карті світу в майбутньому та отримання гарантій безпеки для України; продовження різнопланової співпраці щодо забезпечення прав та свобод громадян на території України; активізація роботи щодо оцінки та фіксації збитків, нанесених Україні в наслідок війни та їх відшкодування та інші.

2.3. Адаптація світового досвіду повоєнного відновлення економіки України

“Винаходити велосипед” при відновленні країни не доведеться, але без нових підходів та врахування національних особливостей не обійтись.

За оцінками Світового банку та вітчизняного Міністерства економіки, для повоєнного відновлення Україні знадобиться щонайменше 411 млрд. дол. США. Пріоритетні напрями – відбудова критичної інфраструктури, житла та важливих соціальних і транспортних об’єктів. Але не варто забувати також про відновлення промисловості, потенціалу в агросекторі, ІТ-сфері та в інших галузях. Амбітне завдання – досягти за десять років показників ВВП у 500 млрд. дол. США проти менше ніж 160 млрд. дол. США (за попередніми оцінками) за підсумками 2022 року.

При створенні й доопрацюванні Плану відновлення України урядовці й експерти ретельно вивчали досвід повоєнної відбудови різних країн, намагаючись видозмінити кращі практики під нові завдання та виклики. Вочевидь, у частині підходів та класичних управлінських рішень можуть прислужитися і старіші кейси, пов’язані з процесами повоєнної відбудови середини 1900-х. Однак, при визначенні пріоритетів та інструментів мусимо діяти по-новому, розраховувати на власні сили та рішення, а також на допомогу міжнародних партнерів.

Приклади відновлення середини 20-го століття.

Ключовими для початку посткризової відбудови питаннями експерти називають оцінювання заподіяної бойовими діями, природними катаклізмами чи техногенними аваріями шкоди, з’ясування потреб (із визначенням пріоритетів) та деталізацію усього, що належить зробити. В масштабах країн ідеться про комплексні плани відновлення, а також про супроводження і контроль відповідних процесів (з чітким розподілом відповідальності між державними й галузевими структурами). Не в останню чергу – із визначенням можливих джерел фінансування та з терміновим внесенням законодавчих і нормативних змін. На рівні міст і регіонів – мова про затвердження генеральних планів та іншої супровідної документації.

У багатьох випадках такі роботи починали ще до завершення війни – як-от, приміром, на початку 1945 року у Варшаві. Україна також іде цим шляхом: попри продовження бойових дій і нестачу фінансового ресурсу, вже відновлено сотні зруйнованих ворогом об’єктів – передовсім, інфраструктурних та житлових. Утім, про комплексність рішень зі зрозумілих причин (великі території все ще підконтрольні ворогові, багато районів безпосередньо прилягають до лінії фронту) поки що не йдеться. Відбудова ведеться точково. Головне, забезпечити її системність після війни, не припускаючись помилок, яких удосталь було при повоєнному відновленні раніше. Десь місцева влада і її міжнародні партнери робили акцент на інфраструктурному відновленні, забуваючи про промисловий розвиток, десь навпаки – зосереджувалися винятково на промисловості, залишаючи громадян наодинці зі зруйнованим житлом, десь час від часу змінювали пріоритети, шукаючи, що спрацює найкраще. Та хоча в підсумку в більшості випадків ситуація поступово вирівнювалася, помилки вдавалося виправляти, дисбаланси – нівелювати (що дозволяє експертам називати різні кейси посткризового відновлення успішними), – втрачався час.

І якщо в середині відносно “повільного” 20 століття кілька втрачених років можна було швидко надолужити, то у 21-му зайві роки, проведені в пошуку, можуть поставити хрест на амбіціях України наздогнати за рівнем розвитку європейських сусідів. Тим більше, що кілька десятиліть ми, по-суті, втратили ще до великої війни.

Тому так важливо вивчати попередній світовий досвід і, з огляду на ймовірну відсутність фінансового ресурсу на все й одразу, пріоритезувати найважливіше та шукати золоту середину між різними напрямками відновлення (модернізації) країни.

План маршалла для повоєнної Європи.

Класичним прикладом успішної післявоєнної відбудови, який нині постійно згадують у контексті підготовки до відновлення України, є план Маршалла для Європи, що втілювався у 1948-1952 роках. Тобто, не одразу після завершення війни. Отже, у цьому випадку кілька років було втрачено. Адже із 1944-го до 1947-го діяв інший американський план, авторства міністра фінансів в адміністрації Рузвельта

Ганса Моргентау. Його мета – перетворення Німеччини на аграрну країну. Втім за президентства Трумена від такого підходу поступово вирішили відмовитися. Адже тодішню (та й теперішню) Європу складно було уявити без німецького промислового потенціалу. Натомість “аграрне пониження” німців загрожувало неабиякими проблемами у майбутньому. І, як довела історія, зміна підходу себе виправдала.

За планом, запропонованим держсекретарем США Джорджем Кетлеттом Маршаллом, понад 80% допомоги надавалися європейським країнам, що зазнали руйнувань під час війни, безоплатно, решта – як кредити. При цьому гроші не йшли безпосередньо до бюджетів держав-реципієнтів. Передбачалося лише їх цільове надання на придбання промислових товарів (зокрема, пального й обладнання) та продовольства. Контролювали використання грошей спеціальні фонди, якими керували представники США та самих європейських країн.

У центрі уваги було промислове відновлення. Загалом у межах плану Маршалла 17 країн Європи отримали допомоги на \$13 мільярдів (це понад \$115 мільярдів за нинішнім курсом). Завдяки такому підходу з 1948 до 1952 року промисловість регіону зросла на 35%, а рівень доходів населення до середини 70-х – на 20%.

Приблизно 12% наданих грошей пішло на відбудову Західної Німеччини. Окрім фінансової підтримки з-за океану, поміж причин успіху – доволі стрімкого відновлення зруйнованої війною німецької економіки – називають комплексні ліберальні реформи, які втілював повоєнний уряд ФРН. Мова, зокрема, про реформування земельних відносин та фінансової системи. Також у країні скасували державний контроль за цінами, швидко позбулися майже 90% регуляторних обмежень для бізнесу, запровадили податкові пільги, які стимулювали експорт.

І головне: левову частку фінансового ресурсу спрямовували на розвиток підприємництва, на утримання державного апарату майже нічого не витрачали. Плюс – послідовне формування запобіжників від монополізації (в тому числі, й державою) окремих галузей економіки. А такі ризики в металургії, авто- і машинобудуванні та в деяких інших сферах були.

Також у країні змістили акцент із промислової “гігантоманії” на технологізацію процесів. У Німеччині уп’ятеро збільшили фінансування прикладної науки. Усі вдосконалення й винаходи одразу ж втілювали на практиці. Як наслідок – у 1962 році промислове виробництво у ФРН зросло втричі порівняно з довоєнними часами.

Метод “проб і помилок” у Південній Кореї.

В середині й наприкінці 1950-х, на перших етапах відновлення майже вщент зруйнованої війною цієї азійської країни, влада припустилася низки помилок, зокрема, неефективно використовувала кошти фінансової допомоги, яка надходила від США. Проте поступово підхід до управління й контролю змінився. Країна зробила ставку на майбутнє, інвестуючи у розвиток освіти й науки. І технологічний прорив, завдяки якому ми зараз цінуємо корейський досвід, став одним із наслідків такої політики. Саме кваліфіковані кадри були запорукою якісної відбудови.

Також у Південній Кореї спрацювали стимули для внутрішніх інвестицій. Багаті корейці охоче інвестували в національну промисловість, адже держава гарантувала збереження їхніх капіталів і надавала купу преференцій: держзамовлення, пільгові кредити, податкові послаблення.

А ще, як і у Європі, спрацював орієнтир на експорт – передовсім, продукції з високою доданою вартістю. Цього багато експертів очікують і від України. Частка сировинного експорту, хоч яким би перспективним та малозатратним (ми ж і європейська житниця, й олійниця, і рудник) він нам видавався, має скорочуватися. А прибутки від експортної діяльності, за прикладом тієї ж Республіки Корея, варто спрямовувати не на проїдання, а на придбання і втілення у себе нових технологій.

Проте аналітики нагадують, що корейці не завжди діяли у ринковий спосіб. Країна на кшталт срср формувала п’ятирічні плани (хоча і з іншими пріоритетами), вдалася до націоналізації банків, спускала згори завдання для великого бізнесу. Частково у середині минулого століття це спрацювало. У 21-му, кажуть експерти, це навпаки – загальмує модернізацію.

У середині 1960-х, завдяки курсу на індустріалізацію, економіка Південної Кореї зростала в середньому на 7,8% рік до року. При цьому багато галузей – зокрема, і металургію – там створювали з нуля.

А основою економічного піднесення Південної Кореї наприкінці 1980-х років стало стимулювання внутрішнього попиту та стрімкий розвиток національного ринку. Обсяг торгівлі товарами всередині країни зріс із 480 млн. дол. США у 1962 році до майже 128 млрд. дол. США у 1990-му. Навіть з урахуванням інфляції – цифри вражають. Зростання попиту на автомобілі та інші дорогі товари пов'язане з перманентним підвищенням платоспроможності населення.

Важливим для України досвідом може стати й подолання корупції державного апарату, яка в Кореї була ще тією. Періодично корупційні скандали на найвищому рівні у цій країні виникали й пізніше, навіть у 21 столітті. Але явище вже не було системним, швидше йшлося про винятки, аніж про правило. Рівень толерантності суспільства до корупційних проявів значно змінився.

Відносно нові кейси післявоєнного відновлення.

Як відомо, конфлікти 1990-х завдали значних збитків (людських і матеріальних) шістьом країнам Західних Балкан – Боснії і Герцеговині, Косовому, Чорногорії, Македонії, Хорватії й Сербії. Під час воєн у регіоні використовувалася сучасна зброя. Рівень руйнувань був шаленим, подекуди цілком співставним із тим, що після 24 лютого 2022-го «руській мір» “подарував” нашій країні.

Боснія і Герцеговина: загальний “плюс” відбудови й управлінські мінуси.

Після підписання за міжнародного сприяння мирної угоди, чим завершилося більш ніж трирічне протистояння (1992-1995), учасниками якого були Сербія й Чорногорія, Боснія і Герцеговина, а також Хорватія, з'ясувалося: саме БіГ зазнала найбільших збитків. Прямі втрати країни оцінювали у \$50-70 мільярдів, що у 15-20 разів перевищувало її тодішній ВВП. До того ж, було втрачено майже 2,5% населення (100 тисяч убитими).

Для відновлення балканських країн міжнародні партнери – передовсім Європейський Союз – розробили кілька спеціальних програм. У межах однієї з них – PHARE – для Боснії і Герцеговини започаткували окрему підпрограму, що передбачала постачання матеріалів та обладнання для 10 ключових секторів її національної економіки. Окремі програми втілювалися у сфері сільського господарства й підтримки життєдіяльності сіл та при відбудові інфраструктури й поверненні біженців.

У 1996-1999 роках БіГ, поміж іншого, отримала 5 млрд. дол. США (це майже в 1,5 разу більше, ніж тодішній річний ВВП країни) безповоротної допомоги від Світового банку та ЄБРР. Загалом у перші роки післявоєнного відновлення обсяги міжнародної допомоги розвитку перевищували 20% національного ВВП. У розрахунку на одного жителя країни, сума міжнародної підтримки в різні роки коливалася від 140 до 279 дол. США. Такі вкладення допомогли швидко відновити базову інфраструктуру.

Паралельно країна втілювала внутрішні реформи. Це і реструктуризація фінансового сектору, й місцевий розвиток та розбудова інститутів, включаючи державне управління. Також важливими для майбутнього країни стали відносно успішні програми повернення біженців і тимчасово переміщених осіб, що допомогло бодай частково відновити людський потенціал. Погодьтеся, проблема повернення додому біженців від війни і трудових мігрантів буде однією з найактуальніших, та, видається, найбільш складних для повоєнної України.

Аналітики кажуть і про те, що Україні може прислужитися досвід управління й реструктуризації БіГ зовнішнього боргу. Зважена й послідовна політика у цій сфері та, звісно ж, списання позикодавцями частини кредитів, дозволили знизити рівень держборгу з 66% ВВП у 1999 році до 35% у 2004-му. У цілому програму післявоєнної реконструкції БіГ визнали успішною. Реальний ВВП країни збільшився на 22,9% у 1997 році, на 13,8% у 1998, на 10,8% у 1999 і на 4,4% у 2000 році.

Але показовим та корисним для України може бути не лише позитивний, а й негативний досвід БіГ: маємо вчитися на чужих помилках. Експерти кажуть, що на початку втілення відбудовних проєктів балканська країна не мала повноцінної стратегії

розвитку економіки. Також давалися взнаки відсутність єдиного центру координації для програм реконструкції, дублювання зусиль та слабка координація між різними донорами. А ще кажуть про низький управлінський потенціал органів влади самої Боснії і Герцеговини. Як наслідок, на відміну від повоєнної західної Європи чи Південної Кореї, де думали на десятиліття вперед, частина проєктів у БіГ були точковими, втілювалися під впливом тимчасових інтересів, а не стратегічних пріоритетів та візій, що в підсумку обмежило можливий мультиплікаційний ефект для розвитку національної економіки.

Поміж помилок називають, зокрема, недооцінку ролі промисловості в економічному відродженні країни, незастосування інструментів відновлення та реструктуризації промислових підприємств, поганий бізнес-клімат і слабку динаміку внутрішніх інвестицій. Через це в країні довгий час зберігався високий рівень безробіття, а сектор малого й середнього бізнесу розвивався украй повільно.

Багато в чому через відсутність відповідних реформ країна “підсіла на голку” міжнародної допомоги. Припускатися такої помилки Україні за жодних обставин не можна. Та цього нам, певно, донори й не дадуть. Бо, зважаючи на різницю в масштабах країн та в чисельності населення, а також з огляду на нинішні кризові явища у світовій економіці, відповідного ресурсу наші міжнародні партнери не мають: якщо у випадку з БіГ ішлося про кілька мільярдів доларів щорічної допомоги, то при збереженні такої ж пропорції у співвідношенні зовнішніх і внутрішніх надходжень – для потреб України щороку нам доведеться надавати десятки, а то й сотні мільярдів. Тому по війні країна має акцентувати увагу не на прямій допомозі “в бюджет”, а на вигідних інвестиціях – і, передовсім, з боку приватного бізнесу. Завдання держави – стимулювати такі капіталовкладення, а не ходити по світу з простягнутою рукою.

Окрім безпрецедентних для збройних конфліктів останніх десятиліть руйнувань, заподіяних російським агресором, особливість повоєнного відновлення України – і в тому, що його варто розглядати як складову магістрального плану інтеграції до ЄС. Відповідно, частину ресурсу, який нам вдасться акумулювати завдяки власним

зусиллям та допомозі від міжнародних партнерів, доведеться витратити на супутні інституційні реформи, дії та заходи, результати яких тут і зараз не можна виміряти у мільярдах гривень чи у відсотках зростання ВВП. Тому, на думку багатьох аналітиків, аби досягнути амбітної мети щодо не менш як семивідсоткового щорічного збільшення обсягів національного валового продукту упродовж найближчого десятиліття й доведення до 2032-2033 року його показника до 500 мільярдів доларів США, варто буде постаратися, запропонувавши додаткові підходи та рішення, про які навіть не думали при попередніх успішних спробах відбудови країн після воєнних конфліктів.

На думку експертів, потребують доопрацювання й конкретизації із чітким визначенням джерел фінансування та відповідальних за окремі напрями – і проекти підтримки українських підприємств. Аби не повторити помилок тих же балканських країн, де через фактор семи няньок відбудова й повоєнна модернізація не були системними. І, звісно ж, Україна має братися до масштабного відновлення одразу ж після війни, не зволікаючи та не втрачаючи часу, як це було після Другої світової в Європі, до затвердження плану Маршалла. Потрібно також ще до завершення війни напрацювати законодавче і нормативне підґрунтя для структурних економічних та інституційних змін – з тією ж метою: зберегти дорогоцінний час.

Всеохопна дерегуляція, лібералізація трудового законодавства, зменшення податкового навантаження, створення умов для надходження інвестицій, розвиток людського капіталу, створення умов для чесної конкуренції, розвитку приватизації, модернізація – це те, на що повинна орієнтуватись наша країна у післявоєнній відбудові. Власне, про це свідчить успішний досвід інших країн. Тоді як підвищення податків чи ще більше втручання держави в економіку – лише “відкотять” усе назад і зроблять Україну непривабливою як для людського капіталу, так і для інвестицій.

До початку масштабних будівельних робіт нас чекає ще один важливий виклик – розмінування й розчищення завалів, розбирання будівельного сміття, оцінювання масштабів руйнувань. І тут також можуть бути помилки. Як про один із найбільш негативних досвідів, аналітики кажуть про відновлення Бейрута. Як у частині

організації, так і за наслідками проведених робіт. Приміром, при розчищенні завалів ліванці не подбали навіть про належну утилізацію будівельного сміття, не кажучи вже про його переробку і повторне використання, чого за сучасного розвитку технологій допускати однозначно не варто. Як наслідок – довкола міста та на окремих ділянках морського узбережжя в його межах і досі можна зустріти смітєві “терикони”. Також при відновленні Бейрута ніхто не цікавився думкою його жителів і не оцінював їхніх реальних потреб. До того ж, архітектурних конкурсів не проводили, контракти на будівництво та реконструкцію віддавали “своїм”. Місто відбудовували “латками”, його райони строкаті, суттєво відрізняються один від одного, жодного відчуття “єдиного цілого”. І це – одна з причин конфронтацій між мешканцями різних частин Бейрута.

Поміж допущених у минулому помилок називають і характерне для середини минулого століття, але аж ніяк не прийнятне зараз, в епоху концепції “місто в місті”, намагання “спеціалізувати” райони на спальні, ділові чи території для розваг. Окрема тема – нестача зелених зон, пішохідної та велосипедної інфраструктури. Це те, що у Європі довелося виправляти уже за кілька десятків років після повоєнної відбудови. Україна має шанс не припуститися таких помилок вже на етапі відновлення.

Головне, про що кажуть експерти: після повоєнної відбудови Україна має стати іншою, новою й модернізованою (модерною) країною. Передовсім, має змінитися економічне життя. Намагання відновлення економіки на кшталт того, як було до війни, змусить нас іще десятиліттями варитися в аграрно-сировинному котлі, посилюючи відставання від сучасних технологічних економік “цивілізованих” країн.

Висновки до розділу 2

Таким чином, за оцінками Світового банку та вітчизняного Міністерства економіки, для повоєнного відновлення Україні знадобиться щонайменше 411 млрд. дол. США. Пріоритетні напрями – відбудова критичної інфраструктури, житла та важливих соціальних і транспортних об’єктів. Але не варто забувати також про

відновлення промисловості, потенціалу в агросекторі, ІТ-сфері та в інших галузях. Амбітне завдання – досягти за десять років показників ВВП у 500 млрд. дол. США проти менше ніж 160 млрд. дол. США (за попередніми оцінками) за підсумками 2022 року. Відбудова України буде однією з передумов забезпечення стабільності і миру в Європі. Враховуючи міжнародний досвід відновлення, констатуємо, що при відбудові стадії післявоєнної реконструкції повинні бути максимально ефективні та викликати довіру суспільства й міжнародних донорів, а особливо маючи зелений шлях до вступу у ЄС. На цьому шляху наші опоненти бачать ризики в корупції, невідповідності реформ та гармонізації законодавства і таке інше. Об’єми завдань з відновлення та можливості сучасних цифрових технологій формують унікальні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для креативних рішень для їх вирішення.

Аналіз сучасного стану співпраці України з міжнародними організаціями в умовах війни продемонстрував високий рівень підтримки та співпраці практично у всіх сферах діяльності країни.

Особливу увагу міжнародних організацій в умовах війни зосереджено на питаннях підтримки безпеки та миру; підтримки економіки України та її післявоєнного відновлення; забезпечення прав та свобод людини; соціально-гуманітарну підтримку, як населення загалом, так і вразливих верств населення (багатодітних родин, дітей та людей з особливими потребами, тимчасово переміщених осіб, самотніх пенсіонерів та ін.), фізичну та психологічну реабілітацію військових тощо.

Перспективними напрямками співпраці вбачаємо наступне: продовження співпраці з міжнародними організаціями в галузі безпеки у напрямках створення превентивних механізмів щодо упередження повторення неспровокованих збройних нападів на геополітичній карті світу в майбутньому та отримання гарантій безпеки для України; продовження різнопланової співпраці щодо забезпечення прав та свобод громадян на території України; активізація роботи щодо оцінки та фіксації збитків, нанесених Україні в наслідок війни та їх відшкодування.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Відновлення України: шляхи та можливості фінансування

Економіка України значною мірою зруйнована війною. При всіх мінусах - це відкриває можливості для повоєнного розширеного відновлення, що супроводжуватиметься модернізацією, як технічною (більш сучасні технології та підходи до будівництва), так і інституціональною. Партнери України беруться допомагати у цьому, зокрема (але не тільки) через фінансування відбудови, більшою мірою за рахунок країни-агресора російської федерації.

При цьому, партнери України зацікавлені, аби Україна не тільки перемогла на полі бою, але й потому швидко відновила на нових засадах свою економіку та одночасно провела реформи, необхідні для подальшого стрімкого економічного прориву. Окрім суто гуманітарного аспекту, країни, що віддані принципам глобалізації як світового правопорядку та взаємовигідного співробітництва, зацікавлені мати на кордоні з росією (чи тим, що залишиться від неї в результаті її можливого розпаду) економічно та інституційно сильну Україну, здатну самостійно забезпечувати свої потреби, в тому числі оборонні, робити достойний внесок у безпеку НАТО, бути рівноправним членом ЄС тощо. Споживачі цих країн зацікавлені у недорогих та якісних товарах та послугах, вироблених в Україні, а бізнес – у ринках збуту (що передбачає високий рівень добробуту українців) та сприятливих можливостях для інвестицій.

Головним інструментом досягнення цих цілей є післявоєнна розбудова. У разі успіху, вона може забезпечити суспільні та інституційні перетворення, необхідні для подальшого стійкого стрімкого розвитку та успішної гармонізації з ЄС, при

забезпеченні політичної та економічної стабільності, яких Україні дуже бракувало в минулому. Разом з поштовхом, який природно має створити сам процес відбудови та розбудови, це може закласти підвалини для «економічного дива», що дозволило б Україні швидко наздогнати принаймні середній рівень добробуту ЄС, усунувши необхідність у подальшій допомозі з боку партнерів.

Проте, аналогічні за змістом програми у країнах, які традиційно не вирізнялися високою інституційною спроможністю, рідко (якщо взагалі колись) призводили до успіху. Особливо болючими в останні десятиліття були досвіди Іраку та Афганістану. Україна, хоча і значно позитивно відрізняється від цих країн за якістю державного управління, але до повномасштабного вторгнення відставала від балканських країн приблизно на стільки ж, наскільки вони від кращих світових зразків. Тому інституційні та системні питання організації допомоги, сприяння реформам, які мають супроводжувати відновлення, та врахування місцевих особливостей мають вирішальну роль.

Незважаючи на те, що війна в Україні триває, фінансовий світ активно обговорює можливості для відбудови країни. У червні в рамках Ukraine Recovery Conference 2023, український Уряд, бізнес та міжнародні партнери України представили стратегічне бачення відбудови, зокрема й роль приватного сектору.

Потреби України на реконструкцію та відновлення оцінюються в безпрецедентні для світу 411 млрд доларів США. Водночас у 2023 році Україна терміново потребує принаймні 14 млрд доларів на проекти, зокрема на відновлення енергетичної, житлової, критично важливої та соціальної інфраструктури, базових послуг для найбільш вразливих верств населення, розмінування.

Очевидно, що потреба у фінансуванні на зараз значно перевищує спроможності наявних для України джерел фінансування. Відповідно, треба зважено та стратегічно розставляти пріоритети – що першочергово для України у довгостроковій перспективі.

За даними Укрексімбанку завдана пряма шкода економіці України під час війни становить близько 290 млрд. дол. США [82], (рис. 3.1.):

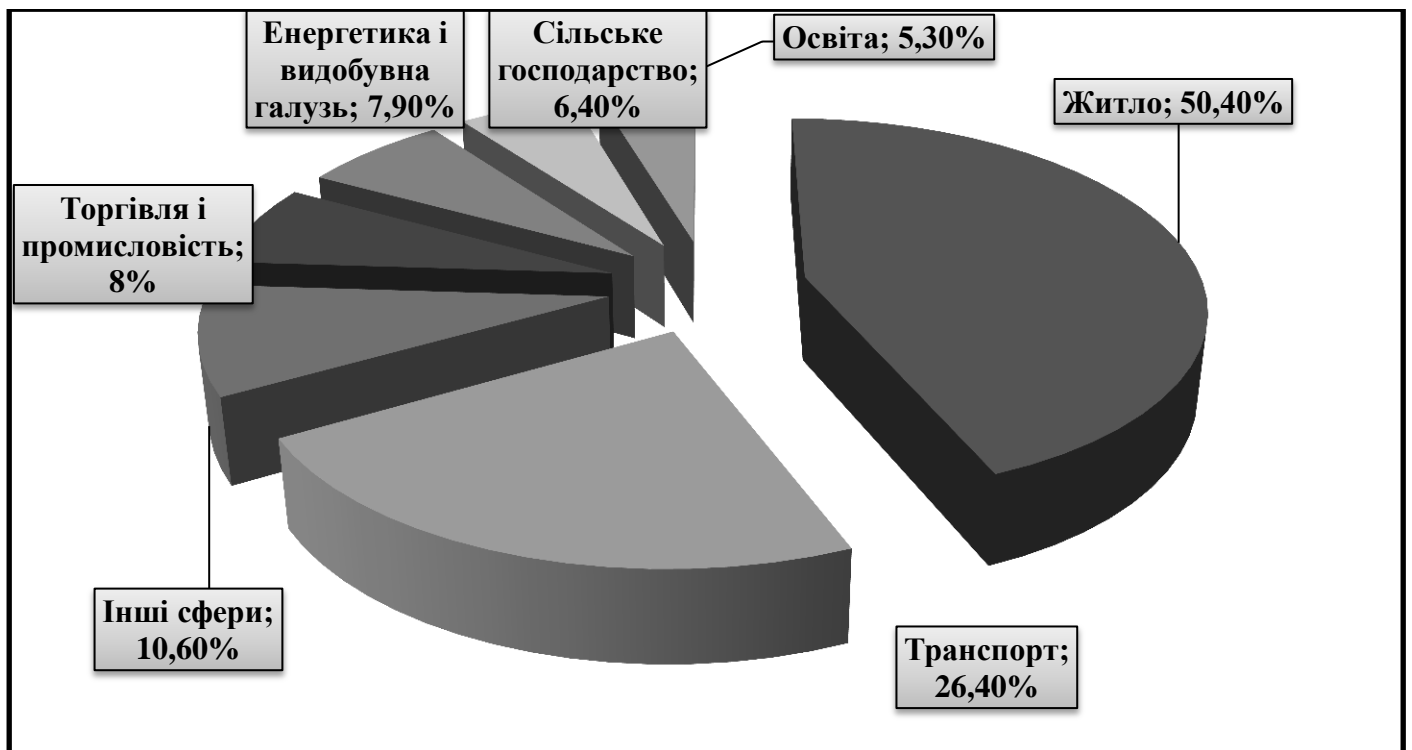

Рис. 3.1. Завдана пряма шкода економіці України під час війни, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Укрєксімбанку.

За різними оцінками від 4 до 7 мільйонів українців знаходяться за кордоном.

Згідно із даними Міністерства економіки, упродовж наступного десятиліття на український ринок праці потрібно додатково залучити 4,5 мільйона людей. Без цього забезпечити зростання національної економіки бодай у межах мінімально необхідних 7% на рік буде вкрай складно.

За даними Дослідження Центру економічного відновлення, якщо половина з 5 млн українців, що перебувають зараз за кордоном, не повернуться, у перспективі 10 років ВВП України втратить 113 млрд доларів США [82].

Очевидно, що для економічного відновлення і зростання Україні першочергово треба повернути своїх людей додому. Передумовами для цього є:

1. Безпека: перемога і переконливі гарантії захищеності в майбутньому.
2. Житло. Будівництво чи відновлення пошкодженого житла (потреба у фінансуванні - 69 млрд доларів США).

3.Робота. Економічні стимули для створення нових і розширення працюючих бізнесів.

За даними Укресімбанку фінансування української відбудови потребує 411 млрд. дол. США [82], (рис. 3.2.):

Рис. 3.2. Потреба відновлення економіки України після війни, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Укресімбанку.

Джерел фінансування української відбудови, які наразі опрацьовує Україна із міжнародними партнерами, є три: міжнародні фінансові організації (МФО), приватні фонди, заморожені активи рф.

Заморожені активи рф. За різними оцінками йдеться про 300 млрд доларів США активів рф, що знаходяться на території держав-партнерів України та можуть бути передані Україні для фінансування відбудови [82].

Уряди працюють над визначенням дієвого механізму для реалізації такої передачі. Часові перспективи доступності цього джерела фінансування сьогодні визначити неможливо.

За даними видання FORBES, лише за перший місяць війни українська економіка втрачала: більше 50% середньорічного ВВП, близько 30% підприємств повністю зупинили свою діяльність, 45% підприємств скоротили виробництво [83].

Ситуація характеризується наявними зовнішніми та внутрішніми викликами [21, с.123], (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Актуальні внутрішні та зовнішні виклики розвитку національної економіки

Зовнішні виклики:	Внутрішні виклики:
<ul style="list-style-type: none"> – війна в Україні змінить міжнародні ринки продовольства та енергетики; – продовження конфлікту може призвести до істотного підвищення цін на продукцію металургії, продовольства, енергетики 	<ul style="list-style-type: none"> – розриви в ланцюгах доданої вартості та поставок; – втрати робочої сили (участь в обороні країни, вимушена міграція); – відчутні проблеми з логістикою

Примітка. Складено автором за даними Бородіна О. А., Ляшенко В. І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. Вісник економічної науки України. 2022. № 1 (42). С. 123.

У той же час, дуалізм ситуації полягає в тому, що, з одного боку, наявними є деструктивні процеси внаслідок воєнних дій. А з іншого - відкриваються можливості, що до початку воєнних дій розглядалися лише як потенційні горизонти розвитку:

- фактична енергетична євроінтеграція України з підключенням до європейського енергетичного простору ENTSO-E наприкінці лютого 2022 року;
- набуття Україною статусу кандидату у повноцінні члени ЄС.

Очевидно, що відновлення економіки післявоєнної України буде поетапним. Беззаперечним вважаємо й те, що регіональний та секторальний розвиток мають

будуватися на основі синергетичного ефекту в умовах вкрай обмежених ресурсів та масштабних збитків в залежності від масштабів руйнування та наявності коштів. Пропонується наступне власне бачення процесу повоєнного розвитку економіки України з огляду на сутність та терміни такого відтворення [21, с.124], (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Етапи повоєнного відновлення економіки України

Назва етапу	Сутність етапу
До закінчення військових дій	
Підготовка для масштабних повоєнних змін	Мінімізація усіх збитків від війни. Релокація бізнесу. Документування збитків. Систематизація збитків за категоріями (реєстр) і створення на цій базі плану для відбудови
По закінченню військових дій	
1. Відновлення критичної інфраструктури	Відновлення електромереж, доріг, залізничного сполучення, газопостачання, водогонів, Інтернету. Відбудова лікарень та шкіл, тимчасового житла в першу чергу для тих, хто його втратив. Етап характеризується залученням великого обсягу міжнародної гуманітарної допомоги
2. Відновлення економіки в цілому	Принципи Індустрії 4.0 як базис для оновлення промисловості. Створення робочих місць і постійних джерел генерування доходів. Новітні підходи урбаністики і архітектури для розбудови зруйнованих міст. Продовження реформ з узгодження законодавства з європейським (запровадження європейської системи сертифікації, антиолігархічних законів, реформування правоохоронного сектору, ефективна антикорупційна політика, забезпечення прозорості публічних закупівель, запровадження заходів націоналізацій-модернізації-приватизації промислових об'єктів)
3. Стабільне економічне зростання	Програми підтримки і розвитку підприємництва шляхом стимулюючої регуляторної та податкової політики. Зважена фінансова політика, посилення енергетичного сектору. Впровадження концепції ніаршорингу для перетворення України на мега-індустріальний парк для Європи. Ефективний регіональний енергоменеджмент

Примітка. Складено автором за даними Бородіна О. А., Ляшенко В. І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. Вісник економічної науки України. 2022. № 1 (42). С. 124.

Наразі, Україна має унікальний шанс докорінної трансформації держави в усіх сферах, який може бути використаний, за умови ефективного врахування закордонного досвіду для повоєнних масштабних перетворень у державі.

Потреби України в зовнішньому фінансуванні у 2024 році становлять понад 37 млрд. дол. США. Одним із ключових факторів успішного їх покриття є виконання Україною взятих на себе зобов'язань перед міжнародними партнерами. Наприклад, реалізація індикаторів і структурних маяків програм Ukraine Facility та МВФ є важливим кроком для досягнення макростійкості, переходу до економічного зростання, покращення добробуту українців та підвищення довіри до України з боку всіх міжнародних партнерів та іноземного бізнесу [78].

На основі Моніторингу консорціуму аналітичних центрів RRR4U пропонуємо розглянути, які структурні маяки за програмою МВФ та індикатори Ukraine Facility Україна виконала станом на квітень 2024 року, та які реформи ще потрібно реалізувати.

Програма Ukraine Facility від ЄС.

Механізм підтримки України з боку ЄС передбачає надання **50 млрд Євро** протягом чотирьох років за умови успішного виконання 150 індикаторів. У 2024 році державний бюджет може поповнитися сумою у 16 млрд Євро фінансової підтримки за програмою Ukraine Facility. У разі невиконання або протермінування індикаторів ЄС зменшуватиме фінансування від першочергово закладеної суми.

У березні у форматі перехідного фінансування Україна отримала перший транш у розмірі **4,5 млрд. Євро**, у квітні – ще **1,5 млрд. Євро** завдяки виконанню п'яти індикаторів [92]:

Індикатор №0.1. (I квартал 2024 року).

Початок роботи вибіркової комісії з проведення конкурсу до Служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя

Вища рада правосуддя 19.12.2023 року розмістила оголошення про проведення конкурсу на зайняття посад керівника служби дисциплінарних інспекторів – заступника керівника секретаріату Вищої ради правосуддя, заступника керівника служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя, дисциплінарних інспекторів служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя [92].

Карта виконання індикаторів Плану України на 2024 рік

Сфера	II	III	IV
Управління державними фінансами / активами	2.2 (Виконано) 2.3 (В процесі) 2.7 (В процесі) 6.2 (Виконано)		2.1 (В процесі) 6.1 (В процесі)
Боротьба з корупцією та відмиванням грошей / судова влада	4.2 (Виконано)	4.1 (Виконано) 4.4 (В процесі) 4.6 (Виконано)	3.6 (В процесі)
Бізнес-середовище / людський капітал	8.3 (В процесі)	7.6 (В процесі) 8.1 (В процесі)	7.5 (В процесі) 8.7 (Виконано)
Енергетика / зелений перехід та захист довкілля / критичні мінерали	10.1 (Виконано) 10.15 (В процесі)	10.8 (В процесі) 15.1 (В процесі) 15.10 (В процесі)	10.2 (В процесі) 10.10 (В процесі) 13.1 (В процесі)
Агропродовольчий сектор / транспорт	12.8 (В процесі)		11.1 (В процесі) 11.2 (В процесі) 12.1 (В процесі) 12.5 (В процесі)
Децентралізація та регіональна політика		9.5 (В процесі)	9.6 (В процесі)

Примітка. Складено автором за даними МВФ.

Індикатор №0.2. (I квартал 2024 року).

Прийняття Плану заходів щодо подолання ризиків, визначених у третьому раунді Національної оцінки ризиків

План заходів затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 року № 1207-р.

Індикатор №0.3. (I квартал 2024 року).

Схвалення Національної стратегії доходів на 2024-2030 роки

Національна стратегія доходів на 2024-2030 роки схвалена Кабінетом Міністрів України Розпорядженням від 27.12.2023 року № 1218-р.

Індикатор №0.4. (I квартал 2024 року).

Набрання чинності законодавством про впровадження підтримки індустриальних парків [92].

У 2024 році на облаштування індустріальних парків було виділено фінансування з Державного бюджету. У березні КМУ ухвалив порядок використання бюджетних коштів на облаштування індустріальних парків.

Індикатор №0.5. (I квартал 2024 року).

Протоколи інформаційної взаємодії між Державним земельним кадастром та Державним реєстром речових прав на нерухоме майно.

Удосконалено протоколи інформаційної взаємодії між Державним земельним кадастром та Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, щоб забезпечити автоматичну передачу даних про ціну (вартість) об'єкта нерухомого майна та речових прав на нього до Державного земельного кадастру.

Найбільше навантаження щодо виконання Україною індикаторів припадає на IV квартал 2024 року, водночас деякі з них реалізовані вже зараз, тобто завчасно, а решта перебувають у процесі виконання.

Індикатори, які реалізувала та ще має виконати Україна у II кварталі 2024 року

Індикатор №2.2. (II квартал 2024 року).

Схвалення плану цифровізації Державної митної служби.

У лютому 2024 року Мінфін ухвалив Довгостроковий національний стратегічний план цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації Держмитслужби.

Індикатор №2.3. (II квартал 2024 року).

Схвалення Бюджетної декларації на 2025-2027 роки.

Відповідно до Бюджетного кодексу, Мінфін повинен подати Бюджетну декларацію на розгляд КМУ до 15 травня, а уряд має її схвалити до 1 червня.

Індикатор №2.7. (II квартал 2024 року).

Схвалення Плану заходів із реалізації Дорожньої карти щодо реформування управління публічними інвестиціями.

Зараз тривають напрацювання Плану заходів із реалізації Дорожньої карти. Одним з елементів управління інвестицій має стати Електронна система відповідальної відбудови – DREAM.

Індикатор №4.2. (ІІ квартал 2024 року).

Призначення нового голови Національного агентства з питань запобігання корупції [92].

13 листопада 2023 року на офіційній вебсторінці Кабінету Міністрів України було оприлюднено Оголошення про умови та строки проведення конкурсу на посаду Голови НАЗК. За результатом проведеного конкурсного відбору Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.02.2024 року № 162-р Павлушик Віктор Володимирович призначений Головою НАЗК.

Індикатор №6.2. (ІІ квартал 2024 року).

Набуття чинності Закону про корпоративне управління держкомпаній.

У лютому парламент ухвалив закон, що вдосконалює корпоративне управління в Україні. У березні його підписав президент і закон набув чинності з дня опублікування.

Індикатор №8.3. (ІІ квартал 2024 року).

Набрання чинності законодавства щодо перегляду правової основи діяльності БЕБ. У квітні Верховна Рада ухвалила у першому читання законопроект №10439. Законопроект ще не повністю відповідає тим зобов'язанням, які Україна взяла на себе перед міжнародними партнерами; недоліки мають врахувати перед другим читанням.

Індикатор №10.1. (ІІ квартал 2024 року).

Розроблення та затвердження Інтегрованого національного плану з енергетики та клімату. У межах виконання індикатору Кабінет Міністрів має затвердити Інтегрований національний план з енергетики та клімату для встановлення національних цілей кліматичної нейтральності та забезпечення належного планування.

Індикатор №10.15. (ІІ квартал 2024 року).

Прийняття Стратегії термомодернізації будівель на період до 2050 року та Плану заходів з її реалізації.

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів від 29 грудня 2023 р. № 1228-р затверджено Стратегію термомодернізації будівель України до 2050 року, концепцію Державної цільової економічної програми підтримки термомодернізації будівель до

2030 року, та Операційний план заходів з реалізації у 2024 – 2026 роках, де викладено довгостроковий план поступового оновлення фонду будівель України з урахуванням енергоощадних технологій.

Індикатор №12.8. (II квартал 2024 року).

Ухвалення стратегії з протимінної діяльності до 2033 року та системи пріоритезації територій, що підлягають розмінуванню.

У лютому 2024 року Міноборони ухвалило проект Національної стратегії з питань протимінної діяльності до 2033 року. В березні Мінекономіки повідомило про початок роботи над Операційним планом впровадження цієї стратегії до 2026 року.

Програма МВФ

Наприкінці березня Міжнародний валютний фонд ухвалив третій перегляд програми співпраці з Україною, за результатами якого ми отримали транш у розмірі 880 млн. дол.США. Нові маяки для виконання не додалися, натомість сама програма дещо змінилася – змістилися дедлайни трьох старих маяків (№30, 32, 35) та оновилися формулювання перманентного маяка №28 про системні держбанки [78].

За квітень Україна вчасно виконала два маяки програми, дедлайни за якими вже минули на момент цього моніторингу:

Маяк №22 (перенесено на кінець березня 2024 року).

Концептуальна записка щодо програми 5-7-9 для більшої підтримки МСП.

У березні 2024 року уряд подав МВФ концепцію щодо програми 5-7-9, але її не було оприлюднено та офіційно затверджено.

Маяк №32 (перенесено на кінець квітня 2024 року).

Оптимізувати та підвищити ефективність роботи ВАКС.

24 квітня 2024 року ВРУ ухвалила в цілому законопроект №11130. Передбачається, що розгляд справ в суді першої інстанції здійснюється одноособово. При цьому визначено можливість розгляду справ колегіально судом у складі трьох суддів лише за клопотанням обвинуваченого щодо окремих категорій злочинів.

Наступні дедлайни структурних маяків припадають на кінець червня:

Маяк №23 (II квартал 2024 року).

Перезавантаження БЕБ.

У квітні Верховна Рада ухвалила у першому читання законопроект №10439. Законопроект ще не повністю відповідає тим зобов'язанням, які Україна взяла на себе перед міжнародними партнерами; недоліки мають врахувати перед другим читанням.

Маяк №31 (кінець червня 2024 року).

Аудит фінансового стану ТКЕ до та після лютого 2022 року [92].

Частково процес аудиту розпочався, втім це не може свідчити про виконання маяка, який повинен відображати точну діагностику проблеми боргів ТКЕ до війни та після лютого 2022 року, що дозволить почати їх комплексне врегулювання.

Наступний перегляд програми має відбутися в червні, на якому оцінюватимуть виконання структурних маяків із дедлайном до кінця березня 2024 року (3 структурних маяки), а також кількісних критеріїв ефективності.

Таким чином, для швидкого відновлення та довгострокового економічного зростання потрібні державні реформи, які створять основу для прискорення економічного відновлення та зміцнення інституційної спроможності. Закладаючи ці реформи в План для Ukraine Facility, Уряд прагне забезпечити комплексний, інтегрований підхід до розвитку на десятиліття вперед.

Зміни відбуватимуться за чотирма напрямками: фінансові ринки, управління державними активами та приватизація, людський капітал, а також бізнес-середовище. Ці кроки націлені на створення прозорої, справедливої та ефективною системи для залучення інвестицій, зручної для підприємців та держави. Вони забезпечать доступ бізнесу до капіталу, активів, та найголовніше – призведуть до збільшення кількості спеціалістів завдяки покращенню освіти та поверненню наших людей.

3.2. Перспективи повоєнного відновлення та розвитку економіки України

Ідентифікація особливостей функціонування національної економіки в умовах дії воєнного стану та визначення напрямів повоєнного відновлення становить вагому та актуальну наукову проблему. Проведений аналіз дає змогу стверджувати про те, що головними проблемами, які постають для економіки в умовах воєнного стану, є, зокрема, такі, як суттєва деформація структури сукупної пропозиції та сукупного попиту, глибока криза на ринку праці, фізичне руйнування інфраструктури та активів, втрата ринків збуту українськими експортерами, порушення економічних зв'язків, ускладнення логістичних маршрутів, розрив ланцюгів формування доданої вартості.

Проблеми повоєнного відновлення та розвитку української економіки стали предметом різноманітних дискусій. Важливим аспектом є те, що спрямування напрямів відновлення економіки має враховувати новітні геополітичні й економіко-інституційні виміри, в яких перебуває Україна у зв'язку з отриманням статусу кандидата у члени ЄС. У цьому зв'язку доцільно проаналізувати інструментарій впливу держави на процеси активізації повоєнного відновлення національної економіки.

На основі аналізу можна вказати на те, що важливою особливістю післявоєнного функціонування та розвитку України є те, що країна зберегла дієвість та спроможність практично всіх державних інститутів. Водночас одним із найважливіших макроекономічних викликів для української економіки є її критична залежність від імпорту, що веде до зростання дефіциту торговельного балансу та несе ризики для макроекономічної стабільності.

У 2022 році експортні надходження скоротилися на 40%, а імпортні – лише на 20%. Аналогічне співвідношення має місце й у 2023 році, а тому від'ємне зовнішньоторговельне сальдо зросло до рівня 21% ВВП [72].

За цих умов відновлення зруйнованої критичної інфраструктури та відбудова економіки генерують високий постійний попит на товари інвестиційного спрямування, який неможливо забезпечити лише українським виробникам. Саме тому внутрішній

попит на відновлення економіки дедалі більшою мірою задовольнятиметься на основі імпорту, що й надалі підвищуватиме девальваційний тиск на гривню. Україні вкрай необхідна масштабна політика створення робочих місць за підтримки коштів міжнародних партнерів, що може надати необхідного імпульсу економіці та закласти надійний фундамент для її подальшого розвитку [63, с.8].

Економіка України потребує залучення додаткового капіталу та його поєднання з наявною вільною робочою силою у проектах створення нової доданої вартості, адже найнадійнішим фундаментом для забезпечення макроекономічної стабілізації є відновлення національного реального сектору. Деякі заходи у цьому напрямі реалізовано. Співпраця з міжнародними інституціями орієнтована на створення передумов для довгострокового економічного зростання в умовах післявоєнної модернізації України та інтеграції до ЄС.

Важливим аспектом макроекономічної стабілізації в Україні має стати активізація залучення кредитних ресурсів в економіку, що не лише спроможне полегшити процес відновлення у країні, а й може посилити дієвість державної політики та її вплив на макроекономічну динаміку. Необхідним є посилення дієвості заходів, спрямованих на створення нових робочих місць, та налагодження механізмів захисту інвестицій від воєнних ризиків на основі залучення внутрішніх ресурсів і можливостей міжнародних партнерів [85].

Відновлення енергетичної інфраструктури та фінансова допомога партнерів сприяли макроекономічній стабілізації. В умовах війни міжнародна допомога залишається одним з ключових факторів фінансування державного бюджету.

У 2023 році обсяг такого фінансування може перевищити 42 млрд. дол. Зростання видатків бюджету на фоні великих обсягів міжнародної фінансової допомоги стимулює економічну активність та споживання домашніх господарств [72].

Швидке відновлення енергетичної інфраструктури після російських атак є однією з ключових причин покращення макроекономічної ситуації. Якщо ситуація не погіршуватиметься, то істотного дефіциту електроенергії не очікується, за винятком

ситуативних дисбалансів у другому півріччі 2023 року. Також йдеться про сподівання на те, що протягом 2023 року енергетичний сектор буде більшою мірою готовим до російських атак й швидше усуватиме наслідки обстрілів.

Стабілізація ситуації в енергетичному секторі позитивним чином впливає на вповільнення темпів інфляції. Йдеться не тільки про відновлення інфраструктури після російських атак, але й про достатню пропозицію пального на внутрішньому ринку. Крім того, очікується послаблення інфляційного тиску внаслідок падіння цін на енергоносії на світових ринках [68].

У 2023 році готівковий курс гривні значно зміцнився, що стало однією з причин уповільнення інфляції та покращення макроекономічних очікувань загалом. Курсова стабільність та заходи Національного банку посилили привабливість гривневих активів. Так, зокрема, через більш жорсткі вимоги щодо резервування банки розпочали процес підвищення ставок за гривневими депозитами.

Також стабільність гривні вплинула на привабливість інструментів ОВДП, завдяки чому Міністерство фінансів України отримало більше можливостей для фінансування дефіциту бюджету. Розвиток внутрішнього боргового ринку дає змогу уникати монетарного фінансування бюджету, що також позитивно впливає на уповільнення темпів інфляції. Водночас слід вказати на те, що це стало можливим значною мірою завдяки фінансовій допомозі, яку Україна отримує від міжнародних партнерів [76].

Протягом 2022 р. рівень безробіття в Україні суттєвим чином зріс. Таке зростання відбулося внаслідок руйнування підприємств, зниження економічної активності суб'єктів господарювання в умовах високих ризиків і вимушеної міграції за кордон. Скорочення виплат працівникам, до якого вдалися суб'єкти підприємницької діяльності, й висока інфляція 2022 році також призвели до падіння реальних доходів домогосподарств.

Наприкінці 2022 року ринок праці почав відновлюватися, однак таке відновлення загальмувало після серії масштабних атак на енергетичну інфраструктуру. Ситуація на

ринку праці поліпшиться разом із зниженням безпекових ризиків і поживленням економіки. Відбудова України потребуватиме залучення значної кількості робочих рук. Саме тому, починаючи з 2024 р., рівень безробіття скорочуватиметься, а зростання реальних доходів домогосподарств пришвидчуватиметься. Доходи населення також зростатимуть за рахунок збереження високого рівня бюджетної підтримки та соціальних витрат [72].

Цілком очевидно, що при складанні планів відбудови важлива роль належить обґрунтованій послідовності дій. Усталений підхід передбачає спрямування основних обсягів допомоги на відновлення найважливіших соціальних функцій та стимулювання економічної активності. Водночас іноді такі заходи часто зберігають низький рівень доходів та відтермінують повноцінне відновлення.

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що перехід до стабілізації й активного розвитку національної економіки здебільшого відбувається у кілька етапів. На першому етапі формується підґрунтя для стійкого мирного функціонування економіки.

Наступний етап відзначається відновленням інститутів, інфраструктури й закладається фундамент для реконструкції та модернізації. Вкрай складним є наступний етап тривалістю від трьох до п'яти років, покликаний вивести національну економіку на траєкторію стійкого зростання [34, с.101].

В Україні ще остаточно не ухвалена модель, за якою відбуватиметься відновлення, за якими принципами воно здійснюватиметься, якою буде залученість інститутів громадянського суспільства, якими будуть нові запобіжники від корупції і неефективних витрат коштів.

Відновлення та модернізація післявоєнної України представлятиме собою одним із найбільш масштабних міжнародних проектів з часів Другої світової війни. Обсяги завдань щодо відновлення та потенційні можливості сучасних технологій як формують унікальні за своєю природою виклики, так й створюють сприятливу основу для їхнього розв'язання на основі оригінальних рішень. Водночас зберігатиметься істотне

навантаження на державний бюджет та соціально-економічну сферу. Саме тому особливої актуальності набуватиме проблематика ефективного, відкритого та прозорого використання всіх доступних ресурсів як у держави, так й приватного капіталу та тих, що залучатимуться від міжнародних партнерів.

Створення нової моделі економічного розвитку нашої країни після завершення воєнних дій має враховувати реалії й умови соціально-економічного функціонування за умов глобальної конкуренції.

У таблиці 3.4 наведено систему заходів, спрямованих на повоєнне відновлення національної економіки [34, с.46]:

Таблиця 3.4

Система заходів у контексті повоєнного відновлення національної економіки

№	Суб'єкт	Першочергові кроки (протягом одного – двох років)	Перехід до стійкого розвитку (протягом трьох – п'яти років)
1	Домашні господарства	Повернення та облаштування мігрантів	Перепис населення; формування планів розвитку територій
2	Інфраструктура	Відновлення функціонування портів, аеропортів, автомобільних доріг та залізниць	Планування перспективного розвитку
3	Макроекономічна стабілізація	Контроль над інфляційними процесами, стабілізація фінансовобанківської системи, повернення до ринкового режиму курсоутворення, програми надання міжнародної допомоги	Модернізація банківської системи, реформування податкової системи, реструктуризація зовнішнього боргу, стимулювання інвестиційної діяльності
4	Соціальна інфраструктура	Відновлення повноцінної діяльності медичних закладів та інших об'єктів соціальної інфраструктури	Відбудова лікувальнодіагностичних закладів, відбудова освітніх установ
5	Міжнародні партнери	Пряма підтримка державного бюджету, проектна допомога, контроль за прозорістю та цільовим призначенням використання міжнародної допомоги	Зменшення бюджетної підтримки, збільшення кількості проектів технічної допомоги, налагодження тісної координації з урядовими інституціями

Примітка. Складено автором за даними Корсунський С. Як нації відновлюються: досвід Східної Азії.

Харків: Віват, 2023. С.46.

Інституційна ситуація в Україні ускладнюється тим, що експортні постачання українських компаній часто не можна вважати експортом у власному розумінні цього поняття. Адже український експортер часто всього лише передає свій товар зарубіжному оптовому посередникові. Самі ж українські виробники-експортери не є ні оптовими, ні роздрібними суб'єктами зовнішніх ринків, до зарубіжних споживачів наша продукція доходить часто з іншим маркуванням [24, с.123], (табл. 3.5):

Таблиця 3.5

Потенційні ефекти економічної політики держави у контексті активізації розвитку економіки

Суб'єкти	Позитивні ефекти	Негативні ефекти
Суб'єкти підприємницької діяльності	Зростання макроекономічних показників (ВВП, сукупний попит, податкові надходження); Поліпшення ділової активності; Активізація розвитку підприємництва та посилення конкуренції; Позитивні зміни регуляторного середовища; Створення додаткових робочих місць; Заохочення інвестицій; Стимулювання інноваційного потенціалу	Погіршення ділової активності суб'єктів підприємництва; Зростання тіньового сектору економіки і посилення її монополізації; Зарегульованість підприємницького середовища; Зниження ефективності та продуктивності праці; Зниження заробітної плати і зростання рівня безробіття; Зниження конкурентоспроможності виробництва; Розширення масштабів податкової оптимізації
Споживачі	Підвищення купівельної спроможності домашніх господарств; Створення нових робочих місць, поліпшення зайнятості; Зниження рівня бідності; Підвищення якості товарів і послуг	Зниження купівельної спроможності споживачів; Зростання інфляції; Погіршення якості праці; Звуження можливостей самореалізації; Активізація процесів трудової міграції
Держава	Забезпечення участі громадян у системі публічного управління; Посилення прозорості та підзвітності органів влади; Спрощення регуляторних процедур у сфері підприємництва; Забезпечення ефективного виконання бюджету	Зарегульованість сфери надання адміністративних послуг; Посилення інституційних ризиків виходу за межі правового поля; Розширення нелегальної трудової міграції; Зростання інфляції; Неefективна реалізація державних інвестиційно-інноваційних програм

Примітка. Складено автором за даними Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь. Київ : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2022. С.123.

Якщо ж український експортер має зайти на конкретний зарубіжний ринок для розвитку власної дистрибуції й відкрити своє представництво, він зіштовхується з цілим рядом суттєвих бар'єрів. Насамперед йдеться про одержання ліцензій і державну реєстрацію експортерів. За сучасних умов експортного регулювання українські виробники часто просто не можуть бути повноцінно представлені на зовнішніх ринках [24, с.125].

Важливим для регулювання внутрішнього ринку є застосування імпорتنих обмежень, що можуть розглядатися як інструменти захисту від товарів іноземного походження, якість і безпека яких не завжди відповідає встановленим вимогам. Для регулювання надходження імпорту на внутрішній ринок традиційно використовується широкий інструментарій, що принципово не суперечить рамкам правил СОТ. Регуляторні інструменти дадуть змогу, з одного боку, захистити інтереси споживачів, а з іншого – підвищити рівень конкурентоспроможності українських товарів й розширити експортні можливості країни [85].

З позиції реалізації інтересів національного бізнесу важливим є державне стимулювання реалізації підприємницького потенціалу внутрішнього виробництва на основі поглиблення дерегуляції, розширення кредитування, надання підтримки виходу на зовнішні ринки. Обмеження рівня тінізації економіки може стати суттєвим джерелом зростання ВВП.

Таким чином, в Україні продовжує залишатися великий запит на активне післявоєнне відновлення економіки. Економічна політика володіє значним потенціалом у системі чинників забезпечення активізації національного розвитку. Стає актуальним питання реалізації ряду фундаментальних проектів, які можуть здійснювати кумулятивний ефект на розвиток економіки. Йдеться, зокрема, про відновлення й будівництво житлових об'єктів, автомобільних і залізничних доріг, мостів, тунелів тощо. Такий інвестиційний бум надав би потужного імпульсу для розвитку багатьох сфер і видів економічної діяльності (зокрема, металургії, машинобудуванню, будівництву, транспорту тощо).

В Україні якраз на часі економічна політика виваженого протекціонізму, активної підтримки підприємництва, реструктуризації економіки й стимулювання високотехнологічного експорту. Така політика вимагатиме й значного поглиблення обґрунтованості інструментарію реалізації заходів держави, спрямованих на стимулювання повоєнного відновлення економіки.

Висновки до розділу 3

Таким чином, для швидкого відновлення та довгострокового економічного зростання потрібні державні реформи, які створять основу для прискорення економічного відновлення та зміцнення інституційної спроможності. Закладаючи ці реформи в План для Ukraine Facility, Уряд прагне забезпечити комплексний, інтегрований підхід до розвитку на десятиліття вперед.

Зміни відбуватимуться за чотирима напрямками: фінансові ринки, управління державними активами та приватизація, людський капітал, а також бізнес-середовище. Ці кроки націлені на створення прозорої, справедливої та ефективної системи для залучення інвестицій, зручної для підприємців та держави. Вони забезпечать доступ бізнесу до капіталу, активів, та найголовніше – призведуть до збільшення кількості спеціалістів завдяки покращенню освіти та поверненню наших людей.

В Україні продовжує залишатися великий запит на активне післявоєнне відновлення економіки. Економічна політика володіє значним потенціалом у системі чинників забезпечення активізації національного розвитку. Стає актуальним питання реалізації ряду фундаментальних проектів, які можуть здійснювати кумулятивний ефект на розвиток економіки. Йдеться, зокрема, про відновлення й будівництво житлових об'єктів, автомобільних і залізничних доріг, мостів, тунелів тощо.

Такий інвестиційний бум надав би потужного імпульсу для розвитку багатьох сфер і видів економічної діяльності (зокрема, металургії, машинобудуванню, будівництву, транспорту тощо).

ВИСНОВКИ

За оцінками Світового банку та вітчизняного Міністерства економіки, для повоєнного відновлення Україні знадобиться щонайменше 411 млрд. дол. США. Пріоритетні напрями – відбудова критичної інфраструктури, житла та важливих соціальних і транспортних об'єктів. Але не варто забувати також про відновлення промисловості, потенціалу в агросекторі, ІТ-сфері та в інших галузях. Амбітне завдання – досягти за десять років показників ВВП у 500 млрд. дол. США проти менше ніж 160 млрд. дол. США (за попередніми оцінками) за підсумками 2022 року. Відбудова України буде однією з передумов забезпечення стабільності і миру в Європі. Враховуючи міжнародний досвід відновлення, констатуємо, що при відбудові стадії післявоєнної реконструкції повинні бути максимально ефективні та викликати довіру суспільства й міжнародних донорів, а особливо маючи зелений шлях до вступу у ЄС. На цьому шляху наші опоненти бачать ризики в корупції, невідповідності реформ та гармонізації законодавства і таке інше. Об'єми завдань з відновлення та можливості сучасних цифрових технологій формують унікальні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для креативних рішень для їх вирішення.

Аналіз сучасного стану співпраці України з міжнародними організаціями в умовах війни продемонстрував високий рівень підтримки та співпраці практично у всіх сферах діяльності країни.

Особливу увагу міжнародних організацій в умовах війни зосереджено на питаннях підтримки безпеки та миру; підтримки економіки України та її післявоєнного відновлення; забезпечення прав та свобод людини; соціально-гуманітарну підтримку, як населення загалом, так і вразливих верств населення (багатодітних родин, дітей та людей з особливими потребами, тимчасово переміщених осіб, самотніх пенсіонерів та ін.), фізичну та психологічну реабілітацію військових тощо.

Перспективними напрямками співпраці вбачаємо наступне: продовження співпраці з міжнародними організаціями в галузі безпеки у напрямках створення превентивних механізмів щодо упередження повторення неспровокованих збройних нападів на геополітичній карті світу в майбутньому та отримання гарантій безпеки для України; продовження різнопланової співпраці щодо забезпечення прав та свобод громадян на території України; активізація роботи щодо оцінки та фіксації збитків, нанесених Україні в наслідок війни та їх відшкодування.

Таким чином, для швидкого відновлення та довгострокового економічного зростання потрібні державні реформи, які створять основу для прискорення економічного відновлення та зміцнення інституційної спроможності. Закладаючи ці реформи в План для Ukraine Facility, Уряд прагне забезпечити комплексний, інтегрований підхід до розвитку на десятиліття вперед.

Зміни відбуватимуться за чотирима напрямками: фінансові ринки, управління державними активами та приватизація, людський капітал, а також бізнес-середовище. Ці кроки націлені на створення прозорої, справедливої та ефективної системи для залучення інвестицій, зручної для підприємців та держави. Вони забезпечать доступ бізнесу до капіталу, активів, та найголовніше – призведуть до збільшення кількості спеціалістів завдяки покращенню освіти та поверненню наших людей.

В Україні продовжує залишатися великий запит на активне післявоєнне відновлення економіки. Економічна політика володіє значним потенціалом у системі чинників забезпечення активізації національного розвитку. Стає актуальним питання реалізації ряду фундаментальних проєктів, які можуть здійснювати кумулятивний ефект на розвиток економіки. Йдеться, зокрема, про відновлення й будівництво житлових об'єктів, автомобільних і залізничних доріг, мостів, тунелів тощо.

Такий інвестиційний бум надав би потужного імпульсу для розвитку багатьох сфер і видів економічної діяльності (зокрема, металургії, машинобудуванню, будівництву, транспорту тощо).

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Господарський кодекс України від 09.06.2013 р. № 436–15.
3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991, N 29, редакція станом на 01.01.2016р.
4. Закон України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 27 листопада 2003 року, редакція станом на 07.08.2015р.
5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» No 389-VIII від 12 травня 2015 року.
6. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 № 761-VIII.
7. Закон України «Про імміграцію» від 07.06.2001 № 2491-III.
8. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560–XII.
9. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 №2411–VI.
10. Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 № 1540а–XII.
11. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96–ВР.
12. Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 № 5080–VI.
13. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40–IV.
14. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року N 3773-VI.
15. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року N 3671-VI.

16. Закон України «Про державний кордон України» від 04 листопада 1991 року № 1777-XI.
17. Постанова КМУ «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» від 3 березня 2021 р. № 179.
18. Антонюк В.П. Втрати людського капіталу внаслідок війни як загроза повоєнній модернізації економіки України. Економіка України. 2022. № 8. С. 20-33.
19. Баранова В. Г. Напрямки відновлення економіки регіонів України: точки зростання. Науковий вісник Одеського національного економічного університету: збірник наукових праць. 2022. № 7 (296). С. 12–16.
20. Бондар Н. М., Уманців В. Ю. Повоєнне відновлення економіки: взаємодія держави та приватного капіталу. Економічна теорія та право. 2023. № 3. С. 6–21.
21. Бородіна О. А., Ляшенко В. І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. Вісник економічної науки України. 2022. № 1 (42). С. 121-134.
22. Буряк Є.В., Редько К. Ю., Чорновол А. О., Орленко О. В. Соціально-економічні аспекти сталого розвитку України в умовах війни (євроінтеграційні аспекти). Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Сер. Економічна. Сер. Юридична. 2022. Вип. 34/2022. С. 135-143.
23. Васильківський Д. М., Трубнік Т. Є., Бикова М. Д. Економічні орієнтири України в контексті перспектив розвитку світової економіки у 2023-2024 роках. Академічні візії. 2023. № 17.
24. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь. Київ: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2022. 305 с.
25. Вплив міграції на соціально-економічну ситуацію в Україні: аналіт. доп. / [В. Потапенко, А. Головка та ін.]; за ред. В. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 33 с.
26. Гуткевич С.О. Міжнародна економіка: підруч. / С.О. Гуткевич, М.Д.Корінько, Ю.М.Сафонов. Вид-во «Діса Плюс», 2021. 428 с.

27. Ємець В. В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: регіональний та місцевий аспекти. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 68–72.
28. Єфименко Т. І. Управління державними фінансами в період воєнного стану та повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7–25.
29. Звіт про діяльність Спілки економістів України за 2022 рік. За заг. ред. академіка АЕН України, професора В.В. Оскольського. К., 2023. 163 с.
30. Зеліч, В., & Матвеев, М. (2023). Особливості регулювання та контролю зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. *Цифрова економіка та економічна безпека*, (5 (05), 93-97.
31. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Осадча Н. В. Стратегічні напрями формування експортної стратегії України в умовах відновлення економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 1 (67). С. 16–27.
32. Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів: інноваційний вимір: колективна монографія / за ред. д.е.н. Омеляненка В. А. Суми: Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. 2022. 280 с.
33. Казюка Н. П., Шекета Є. Ю. Напрями та резерви повоєнного відновлення економіки України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Т. 2 № 18. С. 255–264.
34. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 2. С. 101–117.
35. Кузнєцова Л. Траєкторії розвитку основних видів економічної діяльності України у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-57>.
36. Кудряшов В. П. Фінансування інфраструктури в період подолання наслідків війни. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 46–66.
37. Кушніренко О., Гахович Н., Венгер Л. Стратегічні сценарії промислового розвитку України та можливості реалізації в умовах невизначеності. *Науковий вісник*

Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології. 2022. № 1(3). DOI: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2022-3-2>.

38. Лемішко О, Кравцов А. Перспективні напрями інвестування у регіони для повоєнного відновлення економіки України. VIII Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Фінансові інструменти регіонального розвитку» (03 листопада 2022 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 57–59.

39. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 2 (100). С. 3-11.

40. Міжнародний вимір відновлення економіки України: Зб. матеріалів студентської наук.-практ. м. Київ. Київ: КНЕУ, 2023. 344 с.

41. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. К., 2023. 125 с.

42. Міжнародні економічні відносини. Сталий розвиток України в умовах глобалізації та Європейської економічної інтеграції: проблеми, перспективи, ефективність. ФЕНІКС-2022: матеріали міжн.науково-практ. конференції. 2022, 152 с.

43. Миценко В. Чинники стимулювання розвитку високотехнологічних індустрій національної економіки України. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 6. Т. 2. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-41](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-41).

44. Огренич Ю. Особливості формування та використання механізму управління інвестиційно-інноваційною діяльністю промислових підприємств. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2022. № 13. С. 123–134.

45. Онищенко В.П. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення. Економіка України. 2023. № 1. С. 03-19.

46. Онищенко В. Цивілізаційний дискурс економічного розвитку України. Вісник КНТЕУ. 2022. № 1. С. 132-148.

47. Петик Л., Фелісеєв В. Ділова активність промислових підприємств України. Економічний простір. 2022. № 181. С. 188–191.
48. Підоричева І. Післявоєнне відновлення Європи: досвід та уроки для України. Журнал європейської економіки. 2022. Т. 21. № 2 (81). С. 190–207.
49. Післявоєнний світ: люди, проблеми, цінності: зб. матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Київ, 15 квітня 2022 р. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 157 с.
50. Покровська, Н. М. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України, економічні аспекти / Н. М. Покровська // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022 . № 4 (274). С. 41-47.
51. Прокоп'єва А.А., Побоченко Л.М. Повернення мігрантів для економічного відновлення України: Відповідь України на системні соціально-економічні виклики сьогодення: збірник наукових праць Всеукраїнського науково-практичного семінару /ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2023. С. 23-26.
52. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: виклики воєнного часу: тези доп. XIV Міжнар. бізнес-форуму (Київ, 23 берез. 2023 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. 197 с.
53. Побоченко Л.М. Проблеми інтелектуальної міграції з України до країн ЄС// Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: міжнародна науково-практична конференція, 21 квітня 2020 року: тези доп. К., 2020. С.32-35.
54. Побоченко Л.М., Піддубняк Ю.В. Проблема залучення іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс України в повоєнний період // IX International scientific and practical conference «Scientific Problems and Options for Their Solution» (February 7-9, 2024) Bucharest, Romania, International Scientific Unity. 2024. P.103-107.
55. Плотніков О.В. Повоєнне відновлення України в контексті фрагментації світової економіки // Економіка України. 2022. №12. С.3-12.

56. Помилуйко Є.О. Структуризація фінансового забезпечення інноваційного розвитку України. Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2022. № 1. С 161–187.
57. Піляєв І.С. Трансформація глобалізаційних процесів у контексті наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну. Економіка України. 2022. № 7. С. 3-20.
58. Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., м. Київ, 7-8 грудня 2023 р: МДУ, 2023. 455 с.
59. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки». URL: <https://www.kmu.gov.ua>.
60. Румянцев А.П. Вплив діджиталізації на глобальну професійну трансформацію робочої сили / А.П. Румянцев, Т.К. Ковбич // Фаховий науковий журнал з економічних наук Вісник ХНУ. №5/2021 року. С. 92-98.
61. Румянцев, А., Побоченко, Л., Пічкурова, З., Толпежнікова, Т., Ковбич, Т., & Ляшов, Д. (2022). Уплив глобальної діджиталізації на розвиток ринку праці України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 334–348.
62. Скрипниченко М.І. Макроекономічні оцінки і прогнози повоєнного відновлення економіки України. Економічна теорія. 2022. № 2. С. 29-43.
63. Сучасні доміанти трансформації економіки з урахуванням повоєнних викликів: матеріали XIII Міжнародної науково-практ. конференції, Одеса: 2023. 181с.
64. Ханін С. Стан та повоєнне відновлення економіки України із урахуванням інтелектуально-інноваційних детермінант розвитку регіонів. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. № 4 (32). С. 226–232.
65. Шапран О. Маркетингове обґрунтування заходів щодо стабілізації економічної системи України у післявоєнний період на основі шеренгової економіки /О. Шапран // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки). 2022.№ 1. С. 3-7.

66. Шелудько Е. І., Завгородня М. Ю. Зміна напрямів державної політики в стратегуванні промислового розвитку у повоєнний період. Боголібські читання: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Переяслав. 2022. С. 52–55.
67. Бекер Т., Айхенгрін Б., Городніченко Ю. та ін. Нарис про відбудову України. URL: <https://voxukraine.org>.
68. Pobochenko L., Prokopieva A., Nabok I. The impact of remittances labor migrants on the economic development of Ukraine. Contemporary International Relations: Topical Highlightss of Theory And Practice – 2023: the collective monograph / Edited by N. Vasylyshyna. Warsaw: RS Global Sp. z O.O., 2023. P.427 -439.
69. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://data.worldbank.org>.
70. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua>.
71. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
72. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua>.
73. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua> .
74. Офіційний сайт ЄБРР. URL: <https://www.ebrd.com>.
75. Офіційний сайт Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua>.
76. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua>.
77. Офіційний сайт МВФ. URL: <http://www.imf.org>.
78. Офіційний сайт ООН. URL: <http://www.un.org>.
79. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). URL: <http://www.oecd.org>.
80. Офіційний сайт Міністерства Закордонних Справ (МЗС) України. URL: <https://mfa.gov.ua/>.

81. Офіційний сайт Укресімбанку. URL: <https://www.eximb.com>.
82. Офіційний сайт журналу «Forbes Україна». URL: <https://forbes.ua>.
83. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
84. Авраменко, Н., Лебедченко, В., Андрусенко Н. (2022). Перспективи відновлення українського бізнесу у повоєнний період. *Економіка та суспільство*, (46). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-30>. (дата звернення: 25.05.2024).
85. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://doi.org>. (дата звернення: 25.05.2024).
86. Відновлення України: побудова більш сталої, процвітаючої та стійкої економіки. URL: <https://uploads-ssl.webflow.com>. (дата звернення: 25.05.2024).
87. Дикань В. В., Фролова Н. Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 38. URL: <http://economyandsociety.in.ua>. (дата звернення: 25.05.2024).
88. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. План відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2024).
89. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2024).
90. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 42. URL: <http://economyandsociety.in.ua>. (дата звернення: 25.05.2024).
91. CEIC Data. URL: <https://www.ceicdata.com/en/country/ukraine>. (дата звернення: 25.05.2024).
92. Economic Freedom of the World: 2022 Annual Report. Fraser Institute. 2022. Sep 08. URL: <https://www.fraserinstitute.org>. (дата звернення: 25.05.2024).
93. The Human Capital Index – 2023. Human Capital Project. URL: <https://www.worldbank.org/en> (дата звернення: 25.05.2024).